

A 1 2 3 4 5 6 M 8 9 10 11 12 13 14 15 B 17 18 19

24

Sadowski

AKADEMIA OBRONY NARODOWEJ

WYDZIAŁ WOJSK LĄDOWYCH
KATEDRA SZTUKI OPERACYJNEJ

plk dr hab. Jerzy ZIELIŃSKI

POLSKA SZTUKA OPERACYJNA
"SZTUKA OPERACYJNA"

Biblioteka Główna
Akademii Obrony Narodowej

S/2849



05-002849-002-0

WARSZAWA

69228



24

Sadowski

AKADEMIA OBRONY NARODOWEJ

WYDZIAŁ WOJSK LĄDOWYCH
KATEDRA SZTUKI OPERACYJNEJ

plk dr hab. Jerzy ZIELIŃSKI

POLSKA SZTUKA OPERACYJNA
"SZTUKA OPERACYJNA"

Biblioteka Główna
Akademii Obrony Narodowej

S/2849



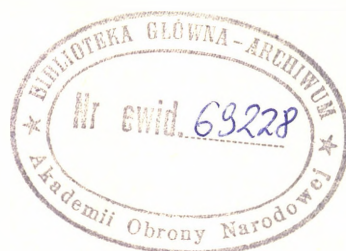
05-002849-002-0

WARSZAWA

69228

AKADEMIA OBRONY NARODOWEJ

WYDZIAŁ WOJSK LĄDOWYCH
KATEDRA SZTUKI OPERACYJNEJ



plk dr hab. Jerzy ZIELINSKI

POLSKA SZTUKA OPERACYJNA
"SZTUKA OPERACYJNA"

WARSZAWA

1995 r.

SPIS TREŚCI

WSTĘP.....	3
1. Uwarunkowania powstania operacji jako zjawiska wojny.	7
2. Operacja jako kategoria sztuki wojennej.....	13
3. Powstanie i rozwój sztuki operacyjnej.....	24
4. Istota sztuki operacyjnej.....	29
5. Kategorie sztuki operacyjnej.....	38
6. Właściwości użycia operacyjnych sił i środków RP.....	44
ZAKOŃCZENIE.....	50
BIBLIOGRAFIA.....	52
ZAŁĄCZNIKI	

WSTEP

Sztuka operacyjna to dziedzina sztuki wojennej, mieszcząca się między strategią a taktyką. Jest najmłodszą dziedziną, stąd wiele problemów z zakresu jej zainteresowań nie zostało w pełni do tej pory rozwiązanych. Drugą przyczyną tego stanu są radykalne zmiany założeń obronności Polski. Spowodowały one potrzebę dostosowania założeń polskiej sztuki operacyjnej do warunków geopolitycznych kraju. Trzecia z kolei przyczyna podjęcia badań nad polską sztuką operacyjną wynika z faktu, że dotychczasowa wiedza w tym zakresie ma różnorodną postać, a mianowicie:

- teorii w klasycznym, naukowym jej rozumieniu;
- doktryny, a raczej wielu doktryn;
- wiedzy praktycznej, bardziej lub mniej racjonalnej i uporządkowanej.

Dotychczasowe badania wykazują, że wiedzy uprawianej w ramach sztuki operacyjnej nadawano postać doktryn. Uzasadnienie ich nie opiera się bowiem na kryterium: prawda-nieprawda, lecz na kryterium: słuszne-niesłuszne. Główną funkcją tak rozumianej wiedzy nie jest wyjaśnienie zjawisk i procesów przygotowania i prowadzenia operacji, lecz wyznaczenie określonego kierunku praktycznego działania operacyjnego, stanowiącego podstawę funkcjonowania dowództw i sztabów szczebla operacyjnego. Dzieje się tak zawsze, wówczas, gdy przeważają doraźne, wynikające z bieżących

potrzeb zapotrzebowania na określony sposób działania. Przykładem może być "teoria" użycia powietrznołądowych zespołów uderzeniowych. Wdrażano ją do praktyki szkoleniowej przez okres dwóch lat, po czym gwałtownie o niej zapomniano.

Oczywiste jest, że rozwój środków walki powoduje zmiany w sposobach ich użycia, jednak jest to na ogół proces ewolucyjny, a zatem i zmiany w sztuce walki dokonują się także ewolucyjnie. Oznacza to, że jest możliwość tworzenia teorii sztuki operacyjnej w ramach i w obszarze sztuki wojennej, wszak zjawiska wchodzące w zakres operacji należą do zjawisk związanych z wojną. Dotyczy to zwłaszcza wpływu strategii wojennej i środków walki na działania operacyjne. Istnieją bowiem ściśle powiązania sztuki operacyjnej ze strategią i z taktyką, a wyniki badań w tych działach sztuki wojennej mogą zostać spożytkowane w badaniach sztuki operacyjnej.

Jeśli taktyka ogólna spełnia integrującą funkcję wobec walki, to taką integrującą funkcję wobec operacji spełnia sztuka operacyjna. Główną postacią tej integracji jest wiedza o przygotowaniu i prowadzeniu operacji. Jest to wiedza uporządkowana według struktury działania oraz uzasadniona w oparciu o kryteria sprawności i skuteczności.

Celem pracy jest zbadanie i opracowanie właściwości polskiej sztuki operacyjnej w oparciu o analizę zasadniczych czynników kształtujących jej ewolucję oraz stan obecny. Osiągnięcie tego celu wymaga udzielenia odpowiedzi na

pytania:

- jakie czynniki wpłynęły na powstanie i rozwój operacji, jako zjawiska wojny?

- kiedy powstała sztuka operacyjna i jaka była jej ewolucja?

- jak kształtowała się polska myśl operacyjna?

- jakie są związki sztuki operacyjnej z pozostałymi działami sztuki wojennej?

- jakie zadania w warunkach obronności kraju spełnia polska sztuka operacyjna?

Powyżej sformułowane pytania badawcze wskazują, że przedmiotem badań niniejszej pracy jest sztuka operacyjna, jako jedna z dziedzin sztuki wojennej. A zatem przedmiot badań mieści się w obszarze zainteresowań nauk wojskowych, bowiem dotyczy jednej z bardzo ważnych form walki zbrojnej jaką jest operacja.

Na podstawie dotychczasowego stanu wiedzy oraz przewidywań dotyczących użycia polskich sił zbrojnych w wojnie można wnioskować, że znaczenie operacji, jako formy walki zbrojnej na szczeblu operacyjnym w obronie obszaru Polski, nie zmaleje, lecz wzrośnie. Operacje korpusów będą składały się na końcowy wynik konfliktu zbrojnego zarówno w skali lokalnej, jak i globalnej. A zatem potrzeba zbadania właściwości operacji na obszarze kraju stanowi jedno z ważniejszych zadań w zakresie obronności kraju.

Stosownie do tak sformułowanego celu i problemów badawczych przyjęto procedurę i metody badań pozwalające na uzyskanie wyników o wysokiej wartości naukowej.

Poznanie uwarunkowań powstania operacji i jej rozwoju wymagało analizy historycznej wielu wojen. W tym względzie autor w bardzo dużym stopniu spożytkował wyniki badań opublikowane przez pika H. HERMANA w: "Operacja w sztuce wojennej" oraz "Geneza sztuki operacyjnej". Wartościowy materiał badawczy uzyskano także w wyniku analizy prac studyjnych nad rozwojem sztuki operacyjnej prowadzonych w latach 80-tych przez Katedrę Sztuki Operacyjnej.

Metody analizy, syntezy i uogólnienia to podstawowe metody badawcze zastosowane w niniejszej pracy. Pozwoliły one na dogłębną i obiektywną ocenę dotychczasowego dorobku w przedmiocie pracy i sformułowaniu na tej podstawie wniosków stanowiących podstawę odpowiedzi na sformułowane uprzednio problemy badawcze.

Całościowe zarysowanie teorii rozwoju sztuki operacyjnej z wyeksponowaniem jej założeń w odniesieniu do obecnych warunków obronności kraju jest zadaniem niezwykle trudnym i złożonym. Z tego też względu autor wyraża przekonanie, że przedstawione wyniki badań będą implikacją do podejmowania dalszych prac mających na celu rozwiązanie podstawowych zagadnień polskiej sztuki operacyjnej.

1. UWARUNKOWANIA POWSTANIA OPERACJI JAKO ZJAWISKA WOJNY

Początków operacji można doszukiwać się w wyprawach wojennych Aleksandra Macedońskiego. Jednakże analiza uwarunkowań narodzin operacji, skłania do wniosku, że do jej powstania przyczyniły się trzy grupy czynników:

- pierwsza grupa - dotyczy czynników wynikających z przeobrażeń społeczno-ekonomicznych oraz rozwoju nauki i techniki;

- drugą grupę tworzą czynniki bezpośrednio wynikające z grupy pierwszej, a więc masowe armie, rozwój techniki wojskowej, możliwości uzupełniania armii stanem osobowym i środkami walki;

- trzecia grupa obejmuje zjawiska, które powstały wskutek oddziaływania materialnych czynników walki. Jest to wzrost przestrzennego i czasowego rozmachu wojny, a przez to niemożliwość osiągnięcia jej celów w jednej bitwie generalnej.

Upadek monarchii w XVII w sprzyja dynamicznemu rozwojowi nowych form organizacji społecznej, ekonomicznej oraz militarnej, które w efekcie wpłynęły na rozwój nowych środków walki i sposobów prowadzenia wojny.

Minęła era absolutyzmu, okresu, kiedy to monarchowie dzierżyli władzę nad porządkiem polityczno-społecznym. W tym okresie miało miejsce ponad 100 wojen toczonych na osobiste

życzenie i w imię trywialnych interesów monarchów.

Przemiany w strukturach społeczno-ekonomicznych doprowadziły do powstania nowych klas, złożonych z pretendentów politycznych, którzy domagali się udziału we władzy politycznego establishmentu. Kapitalistyczny rozwój produkcji przemysłowej, który mógł dokonać się m.in. dzięki uwłaszczeniu chłopów, sprzyjał powstawaniu materialno-technicznych warunków prowadzenia wojny.

Uwłaszczenie chłopów spowodowało także i to, że powstała szeroka grupa ludzi bezrobotnych i biednych, dla których służba w wojsku była często jedynym sposobem utrzymania się przy życiu. Należy jednak dostrzegać, że była to grupa populacji nie posiadająca żadnych umiejętności, a jej poziom intelektualny był bardzo niski. Nawet korpus oficerski składał się z drugich lub trzecich synów rodzin zamożnych, podczas gdy pierwородni synowie prowadzili rodzinne gospodarstwo lub przedsiębiorstwo.

Lojalność takiego wojska oparta była głównie na regularnej zapłacie i jednocześnie drakońskiej dyscyplinie. Istotną zmianę w tym systemie wprowadził Napoleon, tworząc armię masową opartą na poborze oraz rozszerzeniu korpusu oficerskiego o ludzi utalentowanych i lojalnych¹.

Zrodził się zatem nowy system rekrutacji i uzupełniania sił

¹ GABRIEL R., Krótka historia wojny, AON, Warszawa 1993, s. 97.

zbrojnych. Istniejące armie zaciężne (za pieniądze) zostały zastąpione armiami masowymi (wielomilionowymi) werbowanymi na podstawie powszechnego obowiązku służby wojskowej. W ciągu stu lat tj. od 1790 r. do lat 80-tych XIX w., prawie wszystkie państwa wprowadziły ten system.

W konsekwencji nastąpił wzrost ilościowy sił zbrojnych w poszczególnych państwach. Wzrost ten nastąpił szczególnie od wojny siedmioletniej do I wojny światowej. Wynosił on od 7 do 20 razy, natomiast ogół wcielonej do wojska ludności wzrósł aż od 27 do 67 razy².

Tak więc przemiany społeczno-gospodarcze stworzyły warunki do rekrutacji masowych armii i materialne podstawy ich egzystencji. Natomiast postęp naukowo-techniczny zrodził warunki do przyspieszonego rozwoju techniki wojskowej oraz systematycznego zasilania walczących wojsk w środki materiałowe. Wszystkie te zmiany musiały z kolei doprowadzić do gruntownych zmian i przeobrażeń w formach i sposobach prowadzenia walki zbrojnej. W rezultacie **nastąpił wzrost czasowego i przestrzennego rozmachu walki zbrojnej**, a tym samym - niemożliwość osiągnięcia strategicznych celów wojny w jednej generalnej bitwie.

Wzrost rozmachu czasowego działań wojennych wynikał przede wszystkim z możliwości uzupełniania strat w sile

² HERMAN H., Operacja w sztuce wojennej, ADN, Warszawa 1992, s. 13.

żywej, a także możliwości materiałowo-technicznego zabezpieczenia walczących wojsk. Wpływało to także na **wzrost / ciągłości walki zbrojnej/**

Z kolei wzrost rozmachu przestrzennego, wynikał ze stale wzrastających stanów osobowych, możliwości środków transportu i łączności oraz zdolności ogniowego oddziaływania na całą głębokość ugrupowania przeciwnika i jego zaplecze.

Działania wojenne w okresie od połowy XVIII wieku do końca I wojny światowej przekształciły się z konfliktów zbrojnych o stosunkowo niewielkim zakresie i skali w zjawisko o prawie nieograniczonym zasięgu i charakterze, wyczerpujące zarówno potencjał ekonomiczny jak i ludnościowy.

O ile na początku XIX stulecia teatr działań wojennych ograniczał się do kilku linii komunikacyjnych i pola bitwy o małym obszarze, to od I wojny światowej skala i zakres nie mogą być porównywalne z poprzednimi wojnami.

Bitwa pod Grunwaldem trwała jeden dzień i toczyła się na obszarze 30 km^2 ($5 \times 6 \text{ km}$). Rozegrana w 400 lat później bitwa pod Borodino w 1812 roku, toczyła się na takim samym obszarze pomimo, że uczestniczyło w niej ponad 120 tys. żołnierzy każdej ze stron. Natomiast w 100 lat później, w I wojnie światowej uczestniczyły miliony żołnierzy i ludności cywilnej, a front wojny wynosił tysiące kilometrów³.

³ Por. NOZKO K., Zagadnienia współczesnej sztuki wojennej, Warszawa 1973, s. 21.

Gwałtowny wzrost stanów ilościowych wojsk spowodował potrzebę tworzenia nowych struktur organizacyjnych. W latach 1790 pojawiły się armie o strukturze dywizyjnej, jednak od ich tworzenia, Napoleon odstąpił głównie ze względu na brak środków łączności.

Moltke przystąpił do tworzenia stałych struktur armijnych w Prusach przed wojną z Austrią w 1866 r. Było to możliwe z tego względu, że dysponował już telegrafem, co umożliwiało dowodzenie. Natomiast Rosja w latach 1914-1917 tworzy w pierw fronty, a następnie grupy armii. Pod koniec I wojny światowej tworzone strategiczne zgrupowania sił zbrojnych np. w Rosji - grupy frontów lub też dowództwo teatru działań wojennych na Zachodzie⁴.

x
x x

Przedstawione rozważania dotyczą uwarunkowań i przyczyn, które złożyły się na powstanie i rozwój operacji oraz jej ewolucję w ramach sztuki wojennej. Dotychczasowy podział sztuki wojennej był dobry tak długo, dopóki taktyka w drodze staczanych bitew była w stanie osiągnąć zakładane cele strategiczne tzn. do czasu gdy jedna, dwie bitwy rozstrzygały losy wojny.

⁴ FOCH F., O prowadzeniu wojny, Warszawa 1925.

Z chwilą jednak, gdy armie stają się masowe i wzrasta moc bojowa wojsk w wyniku stale wzrastającego poziomu uzbrojenia, osiągnięcie tego celu tak jak dotychczas, jest niemożliwe. A zatem musiało nastąpić przeniesienie celów wojny z bitwy, zwanej generalną, w nowe zjawisko jakim była operacja, a więc zespół bitew połączonych jednym celem. Tak więc operacja narodziła się w wyniku powstania masowych armii i ich rozwoju strukturalno-organizacyjnego, rozwoju techniki wojskowej oraz wzrostu czasowo-przestrzennego rozmachu walki zbrojnej. Te czynniki spowodowały niemożliwość osiągnięcia strategicznych celów wojny w jednej generalnej bitwie. A zatem nastąpił rozpad bitwy generalnej na szereg następujących po sobie kolejnych starć zbrojnych. Powstało nowe zjawisko na polu walki - operacja.

2. OPERACJA JAKO KATEGORIA SZTUKI WOJENNEJ

Elementy operacji w praktyce działań wojennych obserwujemy od zamierzchłej przeszłości. Jednak brak było teoretycznych podstaw, które opisywałyby ją jako zjawisko wojny. Takie podstawy stworzył dopiero Lloyd. Od tego momentu operacja posiada dwie płaszczyzny: teoretyczną i praktyczną. A zatem narodziło się zjawisko operacji jako nowa kategoria sztuki wojennej⁵.

Podstawę sformułowania powyższego wniosku stanowią badania przeobrażeń dokonujących się w strategii, zarówno w teorii jak i w praktyce. Jedną z istotnych zmian jest pojawienie się terminu operacja w XVII wieku. Należy jednak wyjaśnić, że słowo to było na początku utożsamiane z działaniami wojennymi. To były synonimy. Dopiero gen. H. Lloyd (1720-1783), uogólniając doświadczenia wojny siedmioletniej dostrzegł, że "operacje wojenne" to już nie są działania wojenne w ogóle, lecz określona forma działań prowadzona przez samodzielne zgrupowania⁶.

Istotę operacji według Lloyd'a stanowiło działanie wojsk wzdłuż linii operacyjnej, stworzenie zagrożenia dla wojsk przeciwnika i zmuszenie go do wycofania się z danego obszaru bez walki. Celem operacji był obiekt terenowy, a nie siła

⁵ HERMAN H., *Operacja w...*, wyd. cyt., s. 33.

⁶ RIAZIN E., *Historia sztuki wojennej*, Warszawa 1964, t. 3, s. 508-509.

żywa przeciwnika. Wydanie bitwy było skrajną ostatecznością, a decyzję o jej stoczeniu należało podjąć tylko wówczas, gdy istniały przesłanki zwycięstwa. (por. załącznik 1).

Myśli Lloyda rozwijał Bulow (1757-1807), który jako pierwszy teoretyk usiłował zdefiniować operację. Rozumiał ją jako: "każde działanie wojsk (zgrupowań), które są skierowane przeciwko nieprzyjacielowi". Należy jednak dodać, że Bulow w operacji wyróżniał: bazę operacyjną, linię operacyjną, obiekt operacji, którym był obiekt terenowy stanowiący cel operacji. Jego osiągnięcie było równoznaczne z celem operacji, a drogą do jego uzyskania były wysoce manewrowe działania wojsk prowadzące do zagrożenia obejścia i okrążenia przeciwnika, który wówczas powinien wycofać się albo poddać.

Takie było rozumienie pojęcia i treści operacji w strategii manewrowej, której istotą było pokonanie przeciwnika bez wydawania bitwy generalnej. Uważano bowiem, że łatwiej pokonać przeciwnika stwarzając zagrożenie na jego liniach zaopatrzenia.

Tak więc cel, treść i istota operacji stanowiły integralną część poglądów na sposoby i formy prowadzenia wojny. Strategia manewrowa zakładała pokonanie przeciwnika bez walki, poprzez zagrożenie stworzenia na jego zapleczu lub odcięciu go od baz zaopatrzeniowych. A zatem taki był też cel i charakter operacji, która sprowadzała się do manewrowania zgrupowaniami wojska.

W podsumowaniu tego okresu strategii warto wskazać, że manewrowanie zgrupowaniami wojsk miało miejsce znacznie wcześniej. Dokonywał tego Jagiełło w wojnie z Zakonem Krzyżackim, jak i Sobieski w wojnie z Taturami. Jednak wszędzie brakowało teorii zagadnienia. Były co najwyżej pamiątki i wspomnienia. Królowała tylko i wyłącznie praktyka, którą jako pierwszy wzbogacił Lloyd, a następnie w sposób znaczący - Clausewitz.

Dlatego też, mówiąc o operacji jako zjawisku wojny należy mieć na uwadze, że przesłanki do jej zaistnienia miały miejsce od drugiej połowy XVIII wieku.

Dalszy rozwój operacji następuje w ramach tzw. strategii zniszczenia wylansowanej przez rewolucję francuską. Napoleon uważał, że celem walki zbrojnej jest zniszczenie siły żywej przeciwnika, a najskuteczniejszym środkiem jego osiągnięcia jest bitwa generalna, która przesądzała o losach całej wojny. Tak też postępował we wszystkich wojnach, włącznie do ostatniej pod Waterloo.

Natomiast ostatnią wojną rozstrzygniętą poprzez bitwę generalną była wojna austriacko-pruska roku 1866.

Największy wkład do rozwoju sztuki wojennej tego okresu wniósł Napoleon, który znał poglądy Lloyda i Bulowa, ba nawet posługiwał się tym samym aparatem pojęciowym. Istotna różnica między nimi sprowadza się jednak do końcowego celu manewrowania czyli operowania zgrupowaniami.

U Napoleona było nim stoczenie bitwy i zniszczenie siły żywej przeciwnika. Natomiast rozśrodkowanie wojsk i potem ich skupienie w jedno zgrupowanie uderzeniowe przed wydaniem bitwy, było w istocie rzeczą operacją napoleońską, co trafnie wyraził Jomini. Pod pojęciem operacji rozumiał on całość manewrów strategicznych, przegrupowań, najczęściej bez oddziaływania przeciwnika, które miały na celu narzucenie mu bitwy, zmuszenie do jej przyjęcia⁷. Ta właśnie umiejętność manewrowania - to operacja⁸. W istocie więc, napoleońska operacja sprowadza się w swej treści do takiego manewrowania wysoce samodzielnymi korpusami i dywizjami na TDW, aby zmusić przeciwnika do udziału w bitwie, lub postawić go w tak niekorzystnym położeniu, że sam z udziału w niej zrezygnuje.

Istotny, liczący się krok w kształtowaniu się pojęcia operacji uczynił H. Moltke. Uważał, że w skład operacji wchodzi to wszystko, co wykonywały armie od momentu ześrodkowania ich w rejonach wyjściowych do osiągnięcia określonego celu, a więc wszelkie przegrupowania, walki oddziałnych zgrupowań i bitwy, którymi operacje winny się kończyć⁹. Oznacza to, że Moltke połączył jako pierwszy w jedną całość (operację) dwa elementy: manewr i bitwę! Odtąd bitwa jest częścią składową operacji, co jest wydarzeniem

⁷ JOMINI A.H., Zarys sztuki wojennej, Warszawa 1966, s. 172.

⁸ HERMAN H., Operacje..., wyd. cyt., s. 37.

⁹ KESSEL E., Moltke, Stuttgart, 1957.

przełomowym. Moltke zmierzał do rozbicia sił przeciwnika w jednej operacji strategicznej, która kończyła się generalną bitwą, wszystkich armii. Aby to uzyskać kierował nimi za pomocą dyrektyw.

Poglądów Moltkego nie podzielała ani francuska ani angielska myśl wojskowa. Także Clausewitz w swoim fundamentalnym do dziś dziele "O wojnie", nie pozostawia wątpliwości, że treść operacji stanowi manewr na TDW, bez oddziaływania przeciwnika. Bitwa nie stanowi integralnej części "napoleońskiej operacji".

Konsekwencją tego jest m.in. obowiązujący wówczas podział sztuki wojennej na strategię i taktykę. Strategia miała doprowadzić do bitwy, a taktyka - przeprowadzić ją.

O ile u Lloyd'a i Bulowa operacje (manewry) były celem i miały doprowadzić do pokonania przeciwnika, o tyle u Napoleona tylko środkiem do celu, którym było zniszczenie przeciwnika.

Napoleon rozpraszał samodzielne korpusy na TDW, po czym zawsze zbierał je w jedno zgrupowanie uderzeniowe przed wydaniem walnej bitwy i dopiero wówczas do niej przystępował. Natomiast Moltke dokonał koncentracji trzech swoich armii w dynamice tzn. spotkały się one w jednym dniu na polu bitwy. Koncentrowały się na przeciwniku. Było to możliwe, gdyż Moltke przeszedł na zdecentralizowany system dowodzenia, pozostawiając podwładnym samodzielność i inicjatywę.

Kierowane dyrektywą samodzielne zgrupowania armijne zmierzają do osiągnięcia jasno sprecyzowanego celu poprzez wyraźnie sformułowane zadania. Wykonują manewr i toczą walki, a więc w ich działaniach są pewne elementy operacji. Jest to jakby pierwotny wzór operacji armijnej.

Należy jednak dodać, że Moltke doszedł do wniosku, że manewr i bitwa, stanowią integralną całość. Operacja powinna kończyć się bitwą, co jest równoznaczne z osiągnięciem jej celu.

W tym więc rozumieniu operacji Moltke był prekursorem.

Reasumując należy stwierdzić, że w tym okresie w treści operacji ujmowano nie tylko manewr (jako zbliżenie), ale także bitwę, która była jej celem i kończyła operację.

Armia pruska podzielona na trzy samodzielne zgrupowania armijne wykonała dośrodkowy marsz, który zakończył się rozgromieniem przeciwnika w bitwie generalnej. Była to jednocześnie ostatnia bitwa generalna, która zapewniała osiągnięcie celów wojny. Nie udało się tego osiągnąć w późniejszych wojnach, w których dominowała strategia liniowa lub pozycyjna.

Strategia liniowa wywodzi się od liniowego ugrupowania strategicznego wojsk, które stwarzało najpełniejsze możliwości wykorzystania posiadanych sił i środków oraz stwarzało możliwość okrążenia ze skrzydeł. W tym okresie treść operacji przechodzi kolejne przeobrażenie. Przykładem tego może być nowatorski plan gen. Granta w wojnie amerykańskiej. Plan ten zakładał osiągnięcie celu strategicz-

nego wojny nie przez stoczenie jednej bitwy generalnej, lecz w toku kampanii, na której treść miało składać się szereg walk i bitew.

Także w sztuce wojennej państw europejskich zachodzą znaczne zmiany. Przede wszystkim powstanie wielomilionowych armii oraz ich rozwijanie wzdłuż granic państwowych, doprowadziło do wzrostu frontu prowadzonych działań wojennych. Na przykład przed wojną francusko-pruską roku 1870-71 ugrupowanie wojsk francuskich liczyło 265 km, na których rozmieszczono 275.000 armię. Natomiast armia pruska rozwinęła się w pasie 160 km szerokości, ześrodkowując 491.000 armię. Linearne ugrupowanie wskazywało na zamiar wykonania okrążającej operacji.

Podobnie linearne ugrupowanie było w wojnach: rosyjsko-tureckiej (1877-1879); rosyjsko-japońskiej (1904-1905); w początkowym okresie I wojny światowej, z tym, że ten okres charakteryzuje jeszcze większe rozciągnięcie frontu.

Zadna z toczonych bitew w tych wojnach nie przyniosła generalnego rozstrzygnięcia. Na przykład pierwsza bitwa graniczna wojsk francuskich z niemieckimi w 1914, nie przyniosła rozstrzygnięcia, pomimo zmiany ogólnego położenia stron.

Podobnie było w bitwie nad Marną w 1914. Sześć armii francuskich i jedna brytyjska w przeciwnatarciu zmusiły armię niemiecką do wycofania, lecz jej nie rozbiły.

W listopadzie 1914 nastąpiło dalsze rozciągnięcie linii

frontu, aż do Morza Północnego, co było początkiem działań pozycyjnych. Nie było już możliwości obejścia skrzydeł.

Reasumując ten okres historii sztuki wojennej należy stwierdzić, że idea planów wojen wyrażała się linearnym rozwinięciem sił zbrojnych, a następnie w wykonaniu jedno lub dwustronnego okrążenia siły żywej przeciwnika. Wynika stąd wniosek, iż sądzono, że bitwa pozostaje nadal rozstrzygającym elementem wojny, tak jak za Napoleona.

Operacja w strategii pozycyjnej ulega dalszej ewolucji, u podstaw której jest rozwój form obrony pozycyjnej. Obrona, oparta na ukrytych w ziemi wojskach nasyconych bronią automatyczną i maszynową oraz artylerią, stanowi decydującą formę działań. Nawet słabszy przeciwnik mógł w tych warunkach skutecznie powstrzymać przeważające siły nacierającego. Obrona zyskuje głębokość, początkowo 2-4 km, a następnie około 20 km.

W tej sytuacji zniszczenie dowolnego zgrupowania przeciwnika wymagało wcześniejszego zaplanowania działań na dużą głębokość i pokonanie go na kolejnych kilku rubieżach. Uzyskanie tego celu zamierzano osiągnąć w wyniku przełamania i zniszczenia przeciwnika na kolejnych rubieżach. A zatem jak słusznie uważali Nieznamow¹⁰ i Leer, współczesna wojna nie może być rozstrzygnięta jedną bitwą generalną, lecz rozpada się na

¹⁰ Omówienie teoretycznego dorobku Nieznamowa w "Wojenno-istoriczeskom Żurnale", Nr 10/1964, s. 115-116.

operacje, których logicznym zakończeniem jest bitwa. Operacje z kolei są ze sobą powiązane w/g celu i kierunku. Przy czym cel albo obiekt, to określone zgrupowanie przeciwnika, natomiast - kierunek, to sposób osiągnięcia operacji czyli treść.

W okresie I wojny światowej ukształtowały się operacje armijne i frontowe, te ostatnie rozpoczęli w 1914 roku prowadzić Rosjanie siłami od 2-6 armii¹¹. Natomiast Niemcy tworzą grupy armii (GA) dopiero od końca 1915 r. Wpierw narodziła się operacja zaczepna, która rozpoczynała się od przełamania, a w ciągu 4 lat wojny rozwinęła się także operacja obronna. Wzrost głębokości operacyjnej obrony do 3-4 pozycji oraz rozbudowa inżynieryjna obrony (łączenie transzei rowami łącznikowymi) oraz wydzielenie niewielkich odwodów (z zasady z kawalerii), oto charakterystyczne cechy obrony operacyjnej okresu I wojny światowej. Do tego należy dodać jeszcze linearność ugrupowania oraz niską aktywność i manewrowość.

Istota operacji obronnej wyrażała się w prowadzeniu walki o utrzymanie własnych pozycji i pasów obrony, potęgowaniu oporu na zagrożonych kierunkach poprzez użycie odwodów w celu stabilizacji obrony na nowej rubieży w głębi własnego ugrupowania.

¹¹ Por. HERMAN H., Operacje..., wyd. cyt., s. 84.

Analiza przebiegu I wojny światowej wskazuje, że strategiczne cele wojny osiągnano przez realizację oddzielnych, lecz zgodnych z jednolitym planem jednoczesnych i kolejnych operacji co do miejsca i czasu.

W miarę rozwoju rodzajów sił zbrojnych, szczególnie lotnictwa, widać uzgadnianie ich użycia co do miejsca i czasu, według jednolitego planu i jednego kierownictwa na TDW. Jest to co prawda dopiero początek takiego działania.

Analizując operację zaczepną wojsk lądowych należy uznać, że z braku sił i środków nie mogła ona uzyskać stawianych przed nią celów. Nie kończyła się zniszczeniem przeciwnika lub jego rozbitciem w bitwie, lecz tylko odepchnięciem na kolejną rubież.

Obraz ten zaczął ulegać stopniowo zmianie, gdy nad polem walki pojawiło się lotnictwo bombowe. W 1917 Anglicy zainaugurowali współdziałanie tego lotnictwa z czołgami w operacji pod Cambrai.

W okresie I wojny światowej możemy zaobserwować dalszy rozwój operacji w wymiarze lądowym i morskim. Zaczynają się także kształtować operacje desantowe i przeciwdesantowe.

Podczas I wojny światowej ukształtowało się pojęcie i treść operacji jako całokształtu działań bojowych i manewrów wielkich związków operacyjnych na lądzie i morzu, ześrodkowanych na znacznym obszarze, prowadzonych w różnym czasie, lecz połączonych wspólną myślą przewodnią i zmierzających do osiągnięcia wspólnego dla nich celu

strategicznego¹².

Od I wojny światowej przyjęto traktować operację jako zespół różnorodnych działań związków wyższego ruchu lub specjalnie wydzielonych zgrupowań dla osiągnięcia celu wyznaczonego przez strategię w ramach wojny, jej etapu lub kampanii.

Głównym punktem odniesienia przy określaniu rodzaju operacji był jej cel. On przesądzał o tym czy była to operacja obronna, zaczepna czy odwrotowa.

Pojęcie operacji jak wynika z powyższych rozważań ulegało i ulega ciągłej ewolucji. Poglądy na operację w zależności od wielu czynników są różne nie tylko między teoretykami wojskowości poszczególnych krajów, lecz także między nimi samymi. Ewolucję poglądów i definicję operacji zawiera załącznik 2¹³.

12 Szerzej na ten temat: HERMAN H., Operacje..., wyd. cyt., s. 86-107.

13 Ewolucję pojęcia "operacja" przedstawia załącznik 2.

3. POWSTANIE I ROZWÓJ SZTUKI OPERACYJNEJ

Przedmiotem badań sztuki operacyjnej jest operacja a sama sztuka operacyjna ma dwie płaszczyzny: teoretyczną i praktyczną.

Jeśli zatem za podstawę naszych rozważań przyjmiemy powyższe założenie to powinniśmy się zgodzić, że powstanie i ewolucja operacji, decydująco rzutowały na rozwój sztuki operacyjnej. Oczywiście początku tego rozwoju należy poszukiwać w praktyce sztuki wojennej, w której narodziny operacji stworzyły podstawy rozwoju sztuki operacyjnej.

Sztuka operacyjna, tak jak i pozostałe dziedziny sztuki wojennej, składa się zarówno z działalności praktycznej, jak i teoretycznej. Stąd też co należy szczególnie mocno podkreślić, przesłanek jej powstania należy poszukiwać w obu tych obszarach. Obok praktyki powinna istnieć działalność teoretyczna, polegająca na uogólnianiu doświadczeń wojennych dotyczących operacji. Przesłanki takie zaistniały dopiero od drugiej połowy XVIII wieku tj. od czasu, gdy gen. H.H. Lloyd dostrzegł, że "operacje wojenne" to już nie są działania wojenne w ogóle, lecz określona forma działań prowadzona przez samodzielne zgrupowania.

Do czasu Lloyda spisywano zaledwie pamiętniki; on natomiast zaczął uogólniać doświadczenia wojenne w oparciu o kryteria naukowe sprecyzowane przez Kanta. Do Lloyda dołączył wkrótce Bulow i obaj zamierzali wspólnie planować operację w

oparciu o matematykę i geometrię.

Pomysł ten został odrzucony przez Clausewitza, który jako pierwszy postawił problem: czy sztuka wojenna jest nauką czy sztuką?¹⁴

Od wojny 7-mio letniej (1756-1763) do zakończenia I wojny światowej minęło 150 lat, w toku których kształtowała się operacja, jako nowe zjawisko sztuki wojennej. Istotę tego zjawiska już u jego źródeł, należy dostrzegać w uzgodnieniu manewru samodzielnych członów ugrupowania w dłuższym czasie i na większej przestrzeni, ukierunkowanych na osiągnięcie celów wojny. Analiza tego zjawiska i próba jego zdefiniowania w oparciu o kryteria naukowe mająca miejsce od połowy XVIII wieku, stworzyła warunki narodzin sztuki operacyjnej. Występują bowiem od tego momentu dwie płaszczyzny: praktyczna i teoretyczna. Od tego momentu praktyce towarzyszy teoria budowana w oparciu o kryteria naukowe. Należy przyjąć, że od tego czasu przyjęło się uważać, że na pojęcie "operacji" składa się: "system praktycznych umiejętności i teoria (wiedza) gromadzona z myślą o prognozowaniu tych zjawisk w przyszłych wojnach"¹⁵.

Jeżeli zatem przyjmiemy, że pojęcie operacji powstało w drugiej połowie XVIII wieku, a ugruntowało się w I wojnie światowej, to naturalną tego konsekwencją powinno być

14 HERMAN H., *Geneza...*, wyd. cyt., s. 126.

15 Tamże, s. 148.

wyodrębnienie się sztuki operacyjnej. A tak się nie stało. Na przykład w Anglii i USA funkcjonowało pojęcie operacji, lecz nie uznawano jej za samodzielne zjawisko w walce zbrojnej. W Anglii przyjmowano, iż: 1. na wojnie bitwa jest czynnikiem rozstrzygającym; 2. w każdej kampanii działania będą się składać z trzech okresów: I - zbliżania do pola bitwy i nawiązania łączności; II - bitwa sił głównych; III - odwrót i pościg. Stąd Anglicy dzielili jeszcze po I wojnie światowej przebieg wojny na kampanie, te z kolei na bitwy, których celem było zniszczenie siły żywej przeciwnika. Jeżeli ten cel nie został wyprowadzony z bitwy i umieszczony w operacji, to oznacza, że nie uznano jej za samodzielne zjawisko w walce zbrojnej. A zatem nie było podstaw wyodrębnienia sztuki operacyjnej. Podobny pogląd obowiązywał w USA.

Pełną samodzielność operacji przyznano w Związku Radzieckim w okresie międzywojennym. Podobnie widziano ją w Niemczech, natomiast we Francji utożsamiano jej treść z przegrupowaniem (Jomini) lub całokształtem manewrów i przegrupowań umożliwiającą nawiązanie walki i stoczenie w najkorzystniejszych warunkach bitwy (nawiązanie do operacji napoleońskiej - por. załącznik nr 1).

Termin "sztuka operacyjna" pojawił się po raz pierwszy w 1922 w ZSRR, a pod koniec lat 20-tych, uznano ją oficjalnie za samodzielną dyscyplinę naukową. Za oficjalny moment powołania jej do życia uważa się rok 1928 tj. rok wydania pracy W. Triandafilowa "Charakter operacji współ-

czesnych armii".

Triandafiłow wypracował ideowy model głębokiej operacji polegającej na jednoczesnym oddziaływaniu różnymi siłami i środkami na całą głębokość ugrupowania obrony przeciwnika, przełamania jego taktycznej strefy na wybranych kierunkach i przekształcania powodzenia taktycznego w sukces operacyjny.

Wyodrębnienie sztuki operacyjnej dokonano przede wszystkim w oparciu o praktykę i dorobek teoretyczny w dziedzinie wojsk lądowych. Największy wkład wnieśli M. Tuchaczewski, N.M. Dwczyn, W. Triandafiłow i A. Kolankowski.

W USA zaczęto wyodrębniać sztukę operacyjną dopiero od 1986 roku i od tego momentu rozpoczęto nad nią badania w ramach tzw. "operacji 2000".

We wszystkich państwach istnieje pojęcie operacji, choć jest ono bardzo różnorodnie rozumiane i interpretowane. (załącznik 2).

W polskim piśmiennictwie problematyka operacyjna pojawiła się po odzyskaniu niepodległości w 1918 roku. Powstało wówczas szereg opracowań, które wystawiają polskim teoretykom pozytywne świadectwo nadażania za rozwojem myśli operacyjnej. Na uwagę zasługuje próba sformułowania polskiej myśli operacyjnej, z której odrzucono żywołowo przenoszone obce wzorce i rozwiązania.

Wymienić tu należy Wł. Sikorskiego "Przyszła wojna" (1934), S. Roli-Arciszewskiego "Sztuka dowodzenia na Zachodzie

Europy" (1934), S. Mossora "Sztuka wojenna w warunkach nowoczesnej wojny (1938), S. Abzółtowskiego "Operacyjne użycie lotnictwa" (1938), Z. Kukiela "Zarys historii wojskowości w Polsce".

S. Mossor jako pierwszy dostrzegł samodzielność problematyki operacyjnej, podobnie jak Abzółtowski dostrzegł autonomiczność tego w wojskach lotniczych.

Po drugiej wojnie światowej dorobek myśli operacyjnej rozwijali: F. Skibiński "Rozważania o sztuce wojennej" oraz M. Porwit w "Komentarze do historii polskich działań obronnych".

Jedynym jak dotąd całościowym opracowaniem ujmującym rozwój polskiej sztuki wojennej okresu międzywojnia jest praca S. Fereta "Polska sztuka wojenna 1918-1939".

W ostatnich latach znaczący wkład do rozwoju polskiej sztuki operacyjnej wnieśli K. Nożko "Zagadnienia współczesnej sztuki wojennej" (1973) i "Walka o przewagę" (1985), B. Chocha "Rozważania o sztuce operacyjnej" (1984), S. Koziej "Teoria sztuki wojennej (1993).

4. ISTOTA SZTUKI OPERACYJNEJ

Sztuka operacyjna jest jednym z trzech - obok taktyki i strategii - działów sztuki wojennej. Znajduje się jakby na pograniczu strategii i taktyki. Definiuje się ją na ogół jako "teorię i praktykę operacji". Wywodzi się bowiem z praktyki wojennej, na co wskazałem w poprzednim rozdziale, ale także i obecnie składa się na nią praktyka. Jest także teorią, rozumianą jako nauka o przygotowaniu i prowadzeniu operacji przez związki operacyjne lub kilka związków taktycznych różnych rodzajów sił zbrojnych i wojsk zmierzających do osiągnięcia celów operacyjnych na danym teatrze działań wojennych lub kierunku operacyjnym (strategicznym). Możemy zatem w zależności od punktu widzenia wyodrębnić różne funkcje i aspekty sztuki operacyjnej (Załącznik Nr 3).:

- jako nauka - teoria sztuki operacyjnej:
 - bada operacje, wykrywając ich prawidłowości i na tej podstawie formułuje twierdzenia, hipotezy i zasady.
 - Jest to teoretyczny aspekt sztuki operacyjnej.
- wypracowuje na tej podstawie reguły praktycznego postępowania (działania) w operacji, które ujmowane są następnie w treści dokumentów normatywnych.
- jako praktyka - aspekt praktyczny wyrażający się w przygotowaniu i prowadzeniu operacji, co oznacza

praktyczną działalność dowódców i sztabów związków operacyjnych.

- jako przedmiot nauczania - dydaktyczny aspekt, oznacza, przedmiot kształcenia w akademii i sztabach związków operacyjnych, integrujący inne przedmioty w określony system wiedzy.

Mówiąc o istocie sztuki operacyjnej warto zastanowić się nad tym co ją odróżnia od pozostałych działów sztuki wojennej - strategii i taktyki (załącznik 4).

• Po pierwsze - przedmiot badań. Jest nim operacja rozumiana jako zespół walk, bitew, uderzeń ogniowych i manewrów toczonych lub wykonywanych na lądzie, w powietrzu i na morzu przez związki operacyjne różnych rodzajów sił zbrojnych i wojsk, połączonych wspólną myślą przewodnią, prowadzonych pod jednym kierownictwem dla doprowadzenia do osiągnięcia celu operacji¹⁶.

• Po drugie - skala działań. Strategia dotyczy całości sił zbrojnych, obejmuje problematykę ich użycia w wojnie. Taktyka z kolei zajmuje się sposobami działania najniższych jednostek organizacyjnych - pododdziałów, oddziałów i związków taktycznych.

Sztuka operacyjna zaś rozpatruje zagadnienia użycia i działania najwyższych ogniw organizacyjnych sił zbrojnych - korpusów, okręgów wojskowych, armii.

¹⁶ Por. Leksykon wiedzy wojskowej, Warszawa 1979, s. 278.

Po trzecie - podejście w rozwiązywaniu problemów.

W taktyce punktem wyjścia są siły i środki jakimi się dysponuje. Stosownie do nich, do ich możliwości określa się dopiero możliwe cele i zadania. Inaczej mówiąc - taktyka to nic innego jak określenie zadań do sił, jakie się posiada. W sztuce operacyjnej jest odwrotnie. Punkt wyjścia stanowią cele i zadania jakie należy wykonać. Do nich dobiera się niezbędne siły i środki, tworząc odpowiednie do danego celu i zadania struktury, zgrupowania itd. Dlatego też związki operacyjne, w odróżnieniu od taktycznych nie mają składu stałego, bowiem tworzy się je odpowiednio do zadań.

Natomiast podejście strategiczne łączy w sobie właściwości myślenia zarówno operacyjnego jak i taktycznego.

Czwartym czynnikiem odróżniającym strategię, sztukę operacyjną i taktykę jest ich wewnętrzna struktura (załącznik 5). Strategia wojskowa - będąca podstawowym składnikiem strategii wojennej - jest w zasadzie jednolita dla całych sił zbrojnych. Jeżeli istnieje tu jakaś odmienność to raczej w odniesieniu co do użycia sił zbrojnych, wynikająca z odmienności teatru działań wojennych. Na przykład koncepcja użycia sił zbrojnych na każdym kierunku strategicznym jest inna, dostosowana do warunków tego kierunku. Z kolei sztuka operacyjna, poza swą ogólną teorią, w pełni uwzględnia odrębność poszczególnych rodzajów sił zbrojnych i wojsk lądowych, lotnictwa i obrony powietrznej oraz marynarki wojennej. Natomiast taktyka jest bardzo zróżnicowana

wewnętrznie, dzieli się na taktyki rodzajów sił zbrojnych, a te z kolei - na taktykę ogólną i taktyki rodzajów wojsk.

Istnieje jeszcze jedna właściwość sztuki operacyjnej odróżniająca ją od taktyki. Otóż w odróżnieniu od taktyki, z bezpośrednią praktyczną działalnością operacyjną mamy do czynienia nie tylko w czasie wojny, ale także w okresie pokoju. Chodzi tu o tzw. planowanie operacyjne związane z przygotowaniem pierwszych operacji początkowego okresu wojny. Jego znaczenie w naszych uwarunkowaniach polityczno-militarnych jeszcze bardziej wzrosło, bowiem odparcie agresji wymaga wcześniejszego przygotowania sił zbrojnych do obrony. Nie ulega bowiem wątpliwości, że obrońca musi mieć o wiele lepszy, sprawniejszy system osiągania gotowości bojowej wojsk i operacyjnego rozwijania sił zbrojnych. A zatem sztuka operacyjna funkcjonuje już w okresie pokoju, obejmując nie tylko sferę planistyczną, ale także organizacyjną w zakresie przygotowania terytorium kraju do obrony.

W związku z tym zadania sztuki operacyjnej dotyczą, podobnie jak w taktyce, wypracowania jak najskuteczniejszych sposobów przygotowania i prowadzenia działań bojowych oczywiście z uwzględnieniem określonego przeciwnika i warunków terenowych. W odróżnieniu jednak od taktyki, sztuka operacyjna zajmuje się ponadto problematyką operacyjnego i mobilizacyjnego rozwijania sił zbrojnych. Ranga tych zadań obecnie jeszcze bardziej wzrosła, gdy musimy bronić się na własnym terytorium, a przeciwnik może z zaskoczenia dokonać

agresji w dowolnym miejscu i czasie.

Także z założeń doktryny obronnej kraju wynika ważne zadanie dla sztuki operacyjnej związane z prowadzeniem studiów operacyjnych obszaru kraju. Wnioski z tych studiów stanowią jedną z ważnych podstaw planowania i przygotowania operacji.

Sztuka operacyjna podobnie jak każda inna nauka, obejmuje trzy podstawowe części: badania naukowe, wiedzę naukową będącą rezultatem owych badań oraz upowszechnianie wyników badań. Ten ostatni dział związany jest z wdrożeniem wiedzy operacyjnej do praktyki, czego jedną z podstawowych dziedzin jest dydaktyka.

W naukowym rozumieniu sztuki operacyjnej jako określonej wiedzy opartej na naukowych badaniach mówimy o teorii sztuki operacyjnej.

Powyżej, przedstawione zostały różnice między strategią, sztuką operacyjną i taktyką, a więc te cechy, które pozwalają jednoznacznie odróżniać jedną dziedzinę od drugiej. Istnieją jednak bardzo ścisłe związki i zależności między nimi, które poprzez wzajemne uwarunkowania i powiązania, tworzą w sumie jednolitą całość (załącznik 6).

Strategia jest nadrzędną wobec sztuki operacyjnej, a wyrazem tego jest ukierunkowanie działań operacyjnych zgodnie z planami wojny jako całości i jej poszczególnych okresów. Strategia zatem określa kolejność operacji, ustala ich cele, wyznacza kierunki głównych uderzeń oraz określa siły i środki

niezbędne do ich prowadzenia.

Generalnie - strategia ukazuje cel i zadania do których powinna dążyć sztuka operacyjna.

Wychodząc z ustaleń strategii, sztuka operacyjna określa główne zadania teorii taktyki związane z prowadzeniem walki oraz praktycznym opracowaniem zasad taktycznych dotyczących prowadzenia działań bojowych przez pododdziały, oddziały i związki taktyczne.

Sztuka operacyjna kieruje taktyką stawiając jej zadania, określając czas i miejsce prowadzenia walk, zapewnia ześrodkowanie wojsk do bitwy w odpowiednim ugrupowaniu oraz dogodnym położeniu, łączy wysiłki poszczególnych walk w ramach operacji.

Istnieje także zależność odwrotna tzn., że w planowaniu operacji należy uwzględniać możliwości bojowe posiadanych sił. Mossor charakteryzując kampanię 1920 roku stwierdził, że jednostkom taktycznym przydzielano pasy i odcinki zbyt szerokie. Wynikało to z tego, że punktem wyjścia przy określaniu zadania nie były możliwości jednostki taktycznej, ale wielkość przydzielonego nadrzędnej jednostce operacyjnej pasa działania (podkreślenie: J.Z.). Mossor ujął to w formułę: im większy pas działania armii, tym szersze pasy lub odcinki dywizyjne, pułkowe i wszystkie inne"¹⁷. Niezwykła

¹⁷ MOSSOR S., Sztuka wojenna w warunkach nowoczesnej wojny, Warszawa 1986, s. 60.

rozciągłość frontu - jak zauważa Mossor - zdawała się usprawiedliwiać stawianie nieproporcjonalnie małym siłom zadań prawie nie do wykonania. A zatem błędy popełnione na szczeblu operacyjnym rzutowały na niemożliwość realnego określenia zadań jednostkom taktycznym odpowiednich do ich możliwości bojowych.

Czy z powyższego wynika jednak wniosek, że punktem wyjścia wszelkich kalkulacji, w tym operacyjnych, są przede wszystkim możliwości bojowe wojsk? Co należy uczynić, aby nie powtórzyła się sytuacja w kampanii wrześniowej 19~~39~~³⁹ roku? Powyższe pytanie jest na tyle uzasadnione, że dziś potrzeby obronne kraju przewyższają nasze możliwości.

Otóż należy uznać, iż oba te podejścia wzajemnie się warunkują. Oznacza to, że nie można formułować celów operacyjnych bez uwzględniania możliwości bojowych posiadanych sił i środków. Natomiast punkt wyjścia stanowią potrzeby operacyjne ujęte w formie celu. Cel ten zawsze należy weryfikować przez pryzmat realności jego realizacji w określonych warunkach.

Rozwiązanie tej antynomii we współczesnych warunkach obronności obszaru kraju jest jednym z podstawowych problemów, które stoją przed siłami zbrojnymi. Próba wyjścia na przeciw jest wyznaczanie obszarów odpowiedzialności okręgów wojskowych, a w ich ramach pasów odpowiedzialności związków taktycznych.

Należy także dostrzegać cały złożony zespół czynników zewnętrznych oddziaływających na sztukę wojenną, a tym samym na sztukę operacyjną. Zaliczyć tu należy przede wszystkim poziom osiągnięć naukowo-technicznych i związany z tym rozwój środków walki. Właśnie środki walki w decydującej mierze wpływają na sposoby prowadzenia walk i bitew, na możliwości prowadzenia działań zarówno w dzień jak i w nocy.

Reasumując należy stwierdzić, że sztuka operacyjna spełnia bardzo ważną rolę w sztuce wojennej. Stanowi ogniwo pośrednie między strategią a taktyką. Jednak, jak słusznie zauważa Mossor, podział sztuki wojennej na strategię, operację i taktykę nie jest sztywny. Jest to podział teoretyczny, który nie wyklucza łączenia się dwóch z tych kategorii w zadaniach jednego dowódcy.¹⁸ Mossor uważał, że czasem naczelny wódz prowadzi osobiście kolejne bitwy i wtedy jest operatorem, dowódca zaś armii lub grupy operacyjnej musi bardzo często z operatora zmienić się w taktyka, żeby zorganizować zawarte, rozstrzygające natarcie kilku dywizji walczących obok siebie.¹⁹

Powyższa refleksja dotyczyć może dowodzenia w naszych siłach zbrojnych. Dotyczy to na przykład dowodzenia w lokalnym konflikcie granicznym. Pytanie jest następujące: kto

¹⁸ Mossor St., op. cit., s. 207.

¹⁹ Tamże.

ma dowodzić siłami wydzielonymi do jego prowadzenia: Naczelny Wódz, dowódca okręgu wojskowego, czy utworzone w tym celu Dowództwo Wojsk Lądowych. Odpowiedź na powyższe pytanie będzie treścią rozważań w dalszej części studium.

5. KATEGORIE SZTUKI OPERACYJNEJ

Zmiana podstawowych założeń naszej obronności pociągnęło za sobą konieczność korekty istniejącego dotychczas systemu pojęć sztuki wojennej, a w tym sztuki operacyjnej. Proces tych zmian dokonuje się, cały czas bowiem ma miejsce stała ewolucja poglądów związanych z przygotowaniem i prowadzeniem walki i operacji. Tym nie mniej jednak, aby móc swobodnie poruszać się w problematyce operacyjnej i sprawnie komunikować się nawzajem, należy przyjąć w miarę jednolity sposób rozumienia podstawowych pojęć z tego zakresu.

Istotną cechą pojęć sztuki operacyjnej jest to, że przejęła ona wiele pojęć ze sztuki wojennej, stąd mamy do czynienia z binarnością pojęciową. Dlatego też istnieje potrzeba sprecyzowania zakresu treści, mieszczących się w poszczególnych pojęciach.

Rozważania wypada rozpocząć od podstawowego pojęcia jakim jest wojna. Z prakseologicznego punktu widzenia, należy ją rozumieć jako system działań ukierunkowanych na osiągnięcie celów wojny. Inaczej mówiąc "wojnę" możemy zastąpić pojęciem "działania wojenne". Te, w zależności od użytych w niej sił i środków, mogą dzielić się na działania

zbrojne i działania niezbrojne²⁰. Te pierwsze prowadzone są przez siły zbrojne i one stanowią przedmiot naszych badań.

Zbrojne działania wojenne w zależności od tego co stanowi ich treść, możemy podzielić na walkę zbrojną, przemieszczanie i pogotowie wojsk²¹.

Przyjmując z kolei jako kryterium skalę zbrojnych działań wojennych, wyróżniamy działania strategiczne, działania operacyjne i działania taktyczne. Przedmiotem naszych rozważań są działania operacyjne, w których podstawową kategorią jest operacja i bitwa.

Pojęcie operacji przeszło znaczącą ewolucję i w tym procesie można wyróżnić następujące etapy:

- etap I - od połowy XVII w. do drugiej połowy XVIII w., gdy istniało pojęcie operacji utożsamianej z działaniami wojennymi w ogóle. Treść operacji stanowi przede wszystkim manewr, w ograniczonym zakresie - walka;

- etap II - od końca drugiej połowy XVIII w. do połowy XIX stulecia, tj. okres od wojny siedmioletniej do wojny austriacko-pruskiej 1866. Istotę operacji stanowi wówczas takie manewrowanie samodzielnymi zgrupowaniami na TDW, by doprowadzić do bitwy generalnej w celu zniszczenia siły żywej przeciwnika w bezpośrednim starciu;

²⁰ Szerzej na ten temat w: Zieliński J., Teoretyczne podstawy walki zbrojnej, AON, 1995 r.

²¹ Por. załącznik 7.

- etap III - od wojny francusko-pruskiej 1870 roku do końca I wojny światowej. Treść operacji stanowiło wówczas samodzielnie prowadzenie działań wojennych przez zgrupowania armijne i frontowe w różnych miejscach i czasie, połączone wspólnym zamiarem mającym jeden cel - zniszczenie określonego zgrupowania przeciwnika.

W tym etapie manewr (już nie strategiczny) i bitwa (ale już nie generalna) weszły w skład treści operacji²².

Współcześnie operację rozumieć należy jako starcie zbrojne z przeciwnikiem w skali operacyjnej. Stanowi zespół bitew oraz działań operacyjnych i taktycznych niższego szczebla - wzajemnie sprzężonych co do celu, miejsca i czasu. Operacja może obejmować jedną lub kilka bitew²³.

Ze względu na cel i charakter działań można wyróżnić operacje obronne i zaczepne oraz rajdowe i odwrotowe. O tym jaki charakter ma operacja przesądza działanie większości sił prowadzącego ją zgrupowania lub związku operacyjnego. Jeśli większość sił danego związku naciera, wówczas nazwiemy ją operacją zaczepną, jeśli broni się - obronną. W tym samym czasie część sił może prowadzić całkiem inne działania. A zatem elementem składowym np.: operacji obronnej mogą być działania zaczepne lub odwrotowe niższego rzędu²⁴.

²² Por. Herman H., Geneza sztuki operacyjnej, wyd. cyt.

²³ Por. Koziej S., Teoria sztuki wojennej, Warszawa 1993 r., s. 18.

²⁴ Podział operacji wg celu przedstawia załącznik 8.

Należy jednak podkreślić, że głównym kryterium określania rodzaju operacji jest jej cel. Może on być odniesiony do trzech wymiarów: wojsk własnych - nie dać się pobić; wojsk przeciwnika - pobić je lub zmniejszyć ich przewagę; terenu - utrzymać lub zdobyć go. Odpowiednio zatem do tego celem może być:

- pobicie lub zniwelowanie przewagi przeciwnika przez prowadzenie działań na obszarze własnego kraju - to jest operacja obronna;

- pobicie przeciwnika na zajmowanym przez niego obszarze i zajęcie go - operacja zaczepna;

- nie dać się pobić przeciwnikowi poprzez uchylenie się od starcia zbrojnego - odwrót;

- pobicie przeciwnika lub zlikwidowanie jego przewagi w wyniku działań prowadzonych na terytorium zajętych przez jego wojska, ale bez jego zajmowania - wówczas mamy operację rajdową.

Zasadniczą treść każdej operacji - obronnej i zaczepnej - stanowi bitwa. Jest to skondensowane w czasie i przestrzeni starcie sił głównych, przeciwstawnych związków operacyjnych, którego wynik wpływa decydująco na przebieg operacji. W ramach operacji może być stoczonych kilka bitew lub tylko jedna. Natomiast ze względu na charakter bitwy mogą być obronne lub zaczepne, a w tych ostatnich - spotkaniowe.

Między bitwami prowadzone są przegrupowania (przemieszczania) wojsk lub przebywają one w rejonach

rozmieszczenia (ześrodkowania). Wszystkie te działania mieszczą się w terminie "operacyjne działania".

Zmiana warunków obronności Polski spowodowała bardzo poważne przeobrażenia w treści operacji. Za podstawowe uważa się operacje obronne i zaczepne. Różnią się przede wszystkim celami jakie się przed nimi stawia.

Przed operacją obronną stawia się takie cele jak:

- zadanie przeciwnikowi takich strat, które pozbawia go możliwości kontynuowania agresji;

- utrzymanie jak największej części bronionego terytorium, nie dopuszczając do utraty szczególnie ważnych rejonów i obiektów;

- uzyskanie czasu niezbędnego na mobilizacyjne i operacyjne rozwinięcie pozostałych sił w głębi kraju.

Realizacja tych celów powinna być jednocześnie ukierunkowana na stworzenie warunków wykonania przeciwuderzenia lub przeciwnatarcia zapewniającego odzyskanie utraconego obszaru kraju.

Z kolei operacja zaczepna w zależności od stawianych przed nią celów, może być prowadzona w formie przeciwuderzenia, przeciwnatarcia lub jako kolejna operacja zaczepna. W przeciwuderzeniu, będącym elementem obrony operacyjnej (strategicznej) cel operacji może polegać na zamknięciu wylomu i odtworzeniu obrony w strefie taktycznej lub rozbiciu w obszarze włamania części sił przeciwnika. Z powyższego celu wynika, że głębokość tej operacji nie wychodzi poza uprzedni

system obrony.

Z kolei przeciwnatarcie jest w swej istocie przejściem z obrony do natarcia przez większość sił dotychczas prowadzących obronę oraz siły z głębi. Celem tej operacji będzie rozbicie przeciwnika i odzyskanie utraconego terytorium. A zatem głębokość tej operacji wykracza poza dotychczasowy system obrony.

Wyjaśnić należy jeszcze jedno nowe pojęcie jakim jest kolejna operacja zaczepna. Jej istotą jest rozwinięcie powodzenia uzyskanego w poprzednich dwóch rodzajach operacji.

Na zakończenie warto podkreślić istotę operacji, którą stanowi zgrywanie samodzielnie prowadzących działania bojowe (operacyjne) zgrupowań (elementów ugrupowania operacyjnego, strategicznego) co do miejsca i czasu w interesie wspólnego celu strategicznego.

6. WŁAŚCIWOŚCI UŻYCIA OPERACYJNYCH SIŁ I ŚRODKÓW RP.

Operacje lądowe prowadzone są przede wszystkim przez wojska lądowe, które we współdziałaniu z innymi rodzajami sił zbrojnych realizują cele operacyjne. Odpowiednio do warunków i zakładanego rozmachu działań tworzy się związki operacyjne. Mogą nimi być korpusy lub okręgi wojskowe, które będą miały strukturę zmienną, dostosowaną do potrzeb i warunków określonego kierunku strategicznego lub operacyjnego.

Biorąc pod uwagę ustalenia traktatu CFE-1 oraz warunki obronności Polski uznano, że na szczeblach operacyjnych będzie struktura korpuśna. Korpus posiadałby w swoim składzie 2-3 związki taktyczne oraz oddziały rodzajów wojsk, takie jak wojska raketowe i artyleria, wojska przeciwlotnicze, lotnictwo wojsk lądowych, wojska WRE, logistyczne i inne.

Należy jednak wskazać, że podstawową rolę w operacjach spełniają związki ogólnowojskowe. Są to dywizje zmechanizowane, ewentualnie brygady posiadające w swojej strukturze organizacyjnej zarówno jednostki pancerne, zmechanizowane, powietrzno-desantowe, górskie, obrony wybrzeża, a więc zapewniające wszechstronność działania w każdych warunkach na obszarze kraju. Jak wykazały doświadczenia z wojen lokalnych istnieje potrzeba tworzenia związków taktycznych posiadających dużą autonomiczność działania. Jest to szczególnie ważne w obronie obszaru kraju,

bowiem chodzi o stworzenie możliwości prowadzenia efektywnej walki przez ograniczone siły stacjonujące na ewentualnym kierunku agresji przeciwnika. Powinny one być zdolne do powstrzymania agresji przeciwnika i stworzenia warunków rozwinięcia i wykonania uderzenia większością sił zbrojnych.

W dążeniu do autonomiczności związków taktycznych i operacyjnych na uwagę zasługuje rozwinięcie wymiaru powietrznego. Przeniesienie w ten wymiar działań części sił wojsk lądowych stwarza jakościowo nowe warunki prowadzenia walki. Operacyjny aspekt wymiaru powietrznego to przede wszystkim możliwość szybkiego oddziaływania na zagrożonym kierunku, dokonywania w bardzo krótkim czasie manewru, a tym samym wpływania na przebieg walki. Wreszcie znaczący potencjał ogniowy, a zwłaszcza przeciwpancerny, śmigłowców bojowych, może w radykalny sposób zmienić sytuację taktyczno-operacyjną.

Kolejną tendencją o znaczeniu operacyjnym jest coraz większe nasycenie wojsk lądowych środkami walki precyzyjnego rażenia. Ważną zmianą wynikającą z ich wprowadzenia jest możliwość prowadzenia walki w każdych warunkach, niezależnie od widoczności. Nastąpiło bowiem uniezależnienie celności od odległości strzelania, co jest jakościowo nowym elementem w dotychczasowej historii środków rażenia.

Istotne znaczenie w działaniach operacyjnych ma coraz szersze stosowanie środków walki WRE. Wykorzystywane są głównie do uzyskania przewagi w sferze informacji, w tym

zwłaszcza przewagi w dowodzeniu. Jest to jeden z podstawowych warunków dowodzenia.

Znaczący wpływ na prowadzenie obrony obszaru kraju przez wojska operacyjne wywiera działanie sił i środków obrony terytorialnej. Dowódca operacyjny może, a nawet jest zobowiązany włączyć w system obrony siły obrony terytorialnej. Szczególne znaczenie ma zwłaszcza odpowiednio ukierunkowana i realizowana zawczasu rozbudowa operacyjna danego obszaru działań. Cała infrastruktura obronna danego terytorium jest więc również znaczącym środkiem operacyjnym.

Na charakter działań operacyjnych wpływa wiele różnorodnych czynników. Obok rodzaju i właściwości sił i środków operacyjnych, istotną grupę czynników stanowią te, które odnoszą się do sfery nadrzędnej, strategicznej wyznaczającej cel, rozmach i przebieg operacji. Właśnie w tym aspekcie jednym z najpoważniejszych zadań sztuki operacyjnej na obecnym etapie jest wypracowanie teorii operacji dostosowanej do prowadzenia w warunkach obrony terytorium naszego kraju. Należy zatem odpowiednio do zmienionych celów i zadań strategicznych, jak i warunków ich realizacji dostosować model operacji. Powinien różnić się od dotychczasowego modelu, który zakładał prowadzenie dużych bitew, o znacznym nasileniu ogniowym, a przeto wyniszczających zarówno wojska jak i terytorium na którym były prowadzone. Model operacji na naszym terytorium nakazuje odejście od cech dotychczasowej operacji na rzecz tzw.

"operacji o zmniejszonej intensywności ogniowej" albo "lekkiej operacji manewrowej"²⁵. Istotną cechą takiej operacji powinno być unikanie - na ile się tylko da - zniszczenia własnego kraju, powstawania strat w ludności cywilnej, zniszczenia dóbr materialnych i kulturowych narodu.

W związku z tym za podstawowe wymagania wobec takiego modelu operacji można przyjąć:

- maksymalizację efektów operacyjnych, wyrażoną bądź to szybkością likwidacji lokalnego zatargu zbrojnego, bądź to długotrwałością zorganizowanego zbrojnego przeciwstawiania się zdecydowanie przeważającemu przeciwnikowi;

- minimalizacja niszczącego wpływu działań zbrojnych na otoczenie;

- właściwe proporcje między ogniem i ruchem czego wyrazem powinno być niszczenie celów militarnych oraz wykorzystanie manewru do przygotowania i wykonania zaskakujących i precyzyjnych uderzeń.

W praktyce operacyjnej taki model operacji oznacza prowadzenie większej ilości mniejszych bitew, a nawet krótkotrwałych starć, zakończonych wyjściem z walki w celu przeprowadzenia manewru przygotowującego korzystne warunki do kolejnego starcia. Z tego też względu operacja powinna być oparta na manewrze, którego wykonanie zapewnia zdecydowany

²⁵ Koziej S., Teoria sztuki wojennej, Warszawa 1993 r., s. 106.

opór wojsk w newralgicznych rejonach uzupełniony precyzyjnym ogniem niszczącym obiekty wojskowe przeciwnika. A zatem jest to model operacji oparty wg teorii działań manewrowych.

Powyższy model operacji wydaje się być bez wątpienia najbardziej odpowiedni zarówno w wypadku lokalnego konfliktu zbrojnego, a także w czasie zmagających z wielokrotnie silniejszym przeciwnikiem. Trudno bowiem sobie wyobrazić możliwość pokonania takiego przeciwnika w otwartej, bezpośredniej walce. Istotą działania wówczas powinno być obliczone na wyczerpanie przeciwnika niż jego zniszczenie, a zatem szereg rozłożonych w czasie walk i bitew, zamiast jednego głównego starcia.

Na zakończenie rozważań dotyczących użycia operacyjnych sił i środków w obronie obszaru kraju warto poddać badaniom problem dowodzenia operacyjnego. Dotychczasowa struktura oparta na okręgach wojskowych, które spełniają zadania operacyjne jest dobra, ale tylko w zakresie planowania i prowadzenia operacji na obszarze okręgu wojskowego. Natomiast brak jest ogniwa operacyjnego do koordynacji działań korpusów na obszarze prowadzenia walki zbrojnej. Ponadto biorąc pod uwagę fakt, że istnieje potrzeba ściśłego współdziałania wojsk operacyjnych z siłami obrony terytorialnej w skali kraju, stąd potrzeba powołania organu dowodzenia na szczeblu rodzaju Sił Zbrojnych. Takim organem dowodzenia mogłoby być Dowództwo Wojsk Lądowych. Zakres kompetencji i zadań wymaga oddzielnych badań, które mogą

stanowić przedmiot odrębnej pracy badawczej.

Zamierzeniem autora jest wskazanie na potrzebę powołania takiego organu dowodzenia.

ZAKOŃCZENIE

W niniejszym studium przedstawiona została ogólnoteoretyczna podstawa sztuki operacyjnej, jako jednego z działów sztuki wojennej, z wyeksponowaniem właściwości polskiej sztuki operacyjnej.

Na tle zarysowanej szkicowo genezy jej rozwoju i przedmiotu jej badań wykazane zostały zasadnicze różnice i związki z taktyką i strategią. Pozwala to na ujęcie podstawowych zagadnień sztuki operacyjnej w system wiedzy. System ten obejmuje zarówno wiedzę taktyczną, operacyjną, jak i strategiczną.

Celowość takiego podejścia wynika z szeregu uwarunkowań, a mianowicie pozwala na dostrzeganie przejawiania się walki zbrojnej na wszystkich jej poziomach (taktyki, sztuki operacyjnej i strategii) jako określonego systemu działań²⁶. Umożliwia to z kolei jednoznaczność komunikowania się we wszystkich trzech obszarach sztuki wojennej, poprzez tworzenie systemu pojęć wspólnych i oddzielnych dla każdej jej części składowej.

Na zakończenie należy wskazać, że sztuka operacyjna jako nauka ma do spełnienia obecnie bardzo poważne zadanie. Jest nim wypracowanie, na bazie doświadczeń historycznych,

²⁶ Por. Zieliński J., Teoria walki zbrojnej, AON, Warszawa 1993 r.

modelu operacji właściwego do obrony obszaru kraju. Podjęte wstępne badania pozwoliły na sformułowanie dwóch podstawowych wymagań wobec operacji. Dotyczą one minimalizacji niszczącego wpływu działań zbrojnych na otoczenie oraz maksymalizacji efektów operacyjnych.

BIBLIOGRAFIA

1. Chocha B., Rozważania o sztuce operacyjnej, Warszawa 1984.
2. Clausewitz K., O wojnie, Warszawa 1958.
3. Dęga Cz., Środki walki wojsk lądowych, Warszawa 1986.
4. Feret S., Polska sztuka wojenna 1918-1939, Warszawa 1975.
5. Galewski Z., Czynniki powodzenia we współczesnej walce, Warszawa 1986.
6. Herman H., Operacja w sztuce wojennej. AON, 1992.
7. Herman H., Geneza sztuki operacyjnej. AON, 1992.
8. Kołodziejczak B., Co będzie jutro? Warszawa 1980.
9. Koziej S., Podstawy sztuki wojennej, Warszawa 1993.
10. Koziej S., Podstawy i zasady sztuki wojennej, Warszawa 1993.
11. Koziej S., Teoria sztuki wojennej, Warszawa 1993.
12. Koziej S., Pawłowski J., Kordas R., Działania operacyjne wojsk lądowych, AON, Warszawa 1993.
13. Madejski A., Nauka wojenna, Warszawa 1981.
14. Mossor S., Sztuka wojenna w warunkach nowoczesnej wojny, Warszawa 1986.
15. Nożko K., Problemy strategii wojennej w systemie obronnym Rzeczypospolitej Polskiej, AON, Warszawa 1991.
16. Nożko K., Sztuka operacyjna w systemie obronnym Rzeczypospolitej Polskiej, Warszawa 1991.
17. Sawkin W., Podstawowe zasady sztuki operacyjnej i taktyki, Warszawa 1974.

18. Siemionow W., Radziecka sztuka operacyjna, Warszawa 1961.
19. Skibiński F., Rozważania o sztuce wojennej, AON, Warszawa 1990.
20. Użycki J., Wojna konwencjonalna w Europie? Warszawa 1989.
21. Wójcik T., Rozważania o współczesnym natarciu, Warszawa 1987.
22. Zieliński J., Teoria walki zbrojnej, AON, Warszawa 1993.
23. Zieliński J., Zasady sztuki wojennej, AON, Warszawa 1993.
24. Zieliński J., Sztuka operacyjna, AON, 1994.
25. Zieliński J., Operacje zaczepne, AON, 1994.
26. Zieliński J., Teoretyczne podstawy walki zbrojnej, AON, 1995.

STRATEGIA MANEWRÓWA
(XVII-XVIII/XIX wiek)

CEL: pokonanie przeciwnika bez walki poprzez stworzenie zagrożenia okrążeniem jego wojsk
 TREŚĆ: manewr, który prowadził do tego celu
 Lloyd, Bulow,
 arcyksiążę Karol

STRATEGIA ZNISZCZENIA
(od końca XVIII - 1866)

CEL: zniszczenie przeciwnika w bitwie generalnej
 TREŚĆ: manewr zapewnijący skupienie sił do bitwy (tzw. operacja napoleońska)
 Napoleon, Moltke,
 Clausewitz

STRATEGIA POZYCYJNA
(1915-1918)

CEL: zniszczenie przeciwnika w wyniku szeregu manewrów, walk i bitew
 Narodziny operacji zaczepnej, obronnej oraz elementy operacji powietrznej.
 TREŚĆ: manewr, walki i bitwy prowadzące do osiągnięcia celu operacji.

STRATEGIA LINIOWA
(1870-1914/1915)

CEL: rozbitcie przeciwnika nie przez stoczenie bitwy generalnej, a szeregu walk i bitew.
 TREŚĆ: manewr oskrzydlający prowadzący do rozstrzygającej bitwy.

WSPÓŁCZEŚNIE

zespół bitew oraz działań taktycznych niższych szczebli o różnym charakterze, połączonych wspólnym zamiarem, prowadzonych na lądzie i w powietrzu.

Ewolucja treści pojęcia operacja

Załącznik 2

DEFINICJE POJĘCIA "OPERACJA"

Treść niniejszego załącznika stanowią definicje operacji uporządkowane według krajów i lat w układzie chronologicznym. Każdy cytat jest oznaczony kolejnym numerem w ramach danego państwa. Gdy występują dwie (lub więcej) definicji jednego autora, nie powtarza się jego nazwiska. Prezentowany poniżej zestaw definicji opracowano na podstawie: Herman H., *Geneza sztuki operacyjnej*, Rozprawa habilitacyjna, Warszawa AON, 1992 r.

1. Polska

1.1. S. Feret (dot. lat 1918-1939).

W Polsce międzywojennej pojęcie (...) operacja (...) spotykamy już na początku lat dwudziestych. Rozumiano go przy tym jako działania wojenne z określonym celem szczególnym w ramach danej kampanii wojennej. W tym rozumieniu operacja realizowała kolejny etap przewidziany w całości walki zbrojnej zawczasu lub wyłaniający się doraźnie, który miał na celu zapewnienie wojskom najbardziej dogodnego położenia sprzyjającego przeprowadzeniu bitwy walnej lub wzięcia w niej udziału. Szereg zależnych od siebie operacji składało się na operację strategiczną, a ich wyniki, zależnie od wyznaczonych celów, wpływały na przebieg i rezultaty całej kampanii wojennej (...). Operacja była uważana za przedsięwzięcie złożone obejmujące szereg tzw. działań przygotowawczych (wstępnych), właściwych (głównych i uzupełniających). Działania przygotowawcze obejmowały wszystkie czynności wstępne poprzedzające właściwą operację. Zaliczono do nich ześrodkowanie sił związku operacyjnego i przegrupowanie ich do bitwy, postawienie zadań oraz nawiązanie styczności z przeciwnikiem. Działania główne, czyli właściwa operacja,

według ówczesnych pojęć, rozpadały się na szereg walk taktycznych, do których należeć mogły walki nawet poszczególnych związków taktycznych. Do działań uzupełniających zaliczano organizację tyłów operacyjnych oraz ciągłe zaopatrywanie wojsk w środki niezbędne do prowadzenia operacji.

Operacje prowadziły armie, samodzielne grupy operacyjne, a niekiedy nawet związki taktyczne (DP, DK, BK) wykonujące samodzielne zadania operacyjne. Składały się one zawsze ze wszystkich lub głównych rodzajów wojsk i służb zorganizowanych stale, bądź mniej lub bardziej doraźnie, tak jednak aby były zdolne do przeprowadzenia danej operacji od początku do końca.

1.2. S. Feret (1918-1939).

Samo pojęcie operacji używane w polskim słownictwie wojskowym utożsamiane było zazwyczaj z pojęciem bitwy toczonej siłami jednej armii (tzw. operacja samodzielna). Natomiast działania kilku związków operacyjnych dowodzonych przez dowódców tych związków pod ogólnym kierownictwem naczelnego wodza lub wyznaczonego przez niego wyższego dowódcę operacyjnego w ramach operacji wyższego szczebla.

1.3. S. Mossor (1938).

Kombinacja wielokierunkowego działania kilku zgrupowań o różnej sile dla osiągnięcia jednego celu stanowi zasadniczą istotę operacji.

1.4. T. Pszczółkowski (1964).

Operacja - zorganizowane działanie prowadzone pod kierownictwem i według planu, i mające charakter powtarzalności.

1.5. Mała encyklopedia wojskowa (1970).

Operacja (łac. operatio - działanie) - całokształt działań wojsk (walk, bitew, przegrupowań i manewrów) oraz przedsięwzięć organizacyjnych i zabezpieczających, realizowanych w różnym czasie i na znacznej przestrzeni, połączonych wspólnym celem i planem.

1.6. F. Skibiński (1972).

Operacja jest bezpośrednim (niekiedy pośrednim) składnikiem bitwy (manewru strategicznego). Jest to kombinacja serii samodzielnych manewrów i walk przeprowadzonych przez wielkie zgrupowania SZ (zwykle rzędu armii lub grupy armii), mających na celu zajęcie i wykorzystanie sytuacji w stosunku do nieprzyjaciela, w ramach roli przypadającej danemu zgrupowaniu w bitwie (manewrze strategicznym).

1.7. K. Nożko (1973).

Przez pojęcie (operacji - podkr. H.H.) należy rozumieć całokształt poczynań organizacyjno-wykonawczych, uderzeń ogniowych, walk i bitew oraz manewrów wykonywanych samodzielnie, a najczęściej wspólnym wysiłkiem związków operacyjnych (niekiedy i taktycznych) różnych rodzajów wojsk i sił zbrojnych, rozdzielonych w czasie i przestrzeni, połączonych wspólną myślą przewodnią (zamiarem), mających doprowadzić do osiągnięcia konkretnego celu operacyjnego lub strategicznego.

1.8. J. Broch (1976).

Operacja stanowi całokształt bitew i walk, przegrupowań i manewrów związków operacyjnych i taktycznych różnych rodzajów wojsk oraz przedsięwzięć: operacyjnego, materiałowego, technicznego i medycznego zabezpieczenia, rozdzielonych w czasie i przestrzeni, lecz połączonych wspólnym celem operacyjnym lub strategicznym i wspólną myślą przewodnią oraz prowadzonych zgodnie z jednolitym planem operacyjnym.

1.9. Leksykon wiedzy wojskowej (1979).

Operacja, zespół walk, bitew, uderzeń ogniowych i manewrów toczonych lub wykonywanych na lądzie, w powietrzu i na morzu przez związki operacyjne (zgrupowania operacyjne) różnych rodzajów wojsk i sił zbrojnych, połączonych wspólną myślą przewodnią (zamiar walki, operacji), prowadzonych pod jednym kierownictwem dla doprowadzenia do osiągnięcia celu operacji (bitwy) lub celu strategicznego, co wymaga uzgodnionego wysiłku i ścisłego współdziałania rodzajów sił zbrojnych i wojsk.

1.10. B. Chocha (1984).

Traktujemy operację generalnie rzecz biorąc, jako zespół walk, bitew (choć są zdania wręcz odmienne, np.: że bitwa składa się z kilku operacji), manewrów i uderzeń ogniowych, połączonych wspólną myślą przewodnią i realizowanych pod jednym kierownictwem.

1.11. S. Koziej (1990).

..., zjawisko operacji - działań różnych sił w różnych miejscach i czasie, połączonych wspólnym zamiarem, mających jeden cel.

1.12. S. Koziej (1993).

Operacja to starcie zbrojne z przeciwnikiem w skali operacyjnej. Stanowi zespół bitew oraz działań operacyjnych i taktycznych niższego szczebla - wzajemnie sprzężonych co do celu, miejsca i czasu.

2. Rosja, Związek Radziecki

2.1. W. Baskakow (1890).

Rola operacji polega na przygotowaniu starcia zbrojnego w decydującym punkcie i na skoncentrowaniu w tym

punkcie przeważających sił.

2.2. G. Leer (1897).

1. Podstawę operacji stanowi jej ogólna idea;
 2. Ogólna idea operacji składa się z dwóch elementów: a) celu - dania niezmienna w sensie nieprzyjacielskiej armii i b) kierunku - danej w najwyższym stopniu zmiennej (wg formy).
 W prawidłowym rozwiązaniu tego zagadnienia (tj. celu i kierunku operacji - podkreśl. H.H.) skupia się wyższa twórczość strategii;
 3. Tylko cel i kierunek stanowią ogólną ideę operacji. Pominięcie w decyzji wyboru kierunku operacji, najważniejszej danej jej planu prowadzi do bezplanowości (braku idei);
 4. Decyzja o wyborze kierunku początkowo jest hipotezą tj. ideą a priori, później cały czas przysposabianej stosowanie do rozwoju operacji.

2.3. Każda operacja strategiczna stanowi złożone zjawisko obejmujące cały szereg manewrów i walk rozrzuconych w przestrzeni i rozciągniętych w czasie. Stanowi ona jedność operacji częściowych, będących w wewnętrznym związku między sobą i wzajemnej zależności jedna od drugiej. Obejmuje ona rozstrzygnięcie zagadnienia co do kierunku operacji, wyboru punktu, gdzie należy bić nieprzyjaciela (cel operacji) - punktu najbardziej ważnego, najbardziej wrażliwego w jego ugrupowaniu, nazywanego obiektem, przedmiotem działań (object, but objectif) lub decydującym punktem TDW. Dlatego ważnym zagadnieniem dla operacji strategicznej jest określenie i wybór kierunku jej prowadzenia (wybór linii operacyjnej).

2.4. Operacja jest zjawiskiem złożonym, składającym się z szeregu częściowych działań i manewrów, walk i bojów. Jej treść charakteryzuje wewnętrzna jedność, organiczna całość, planowość rozwoju wydarzeń. Wszystkie zjawiska składające się na operację pozostają w wewnętrznym związku,

logicznej kolejności rozwoju wydarzeń co do miejsca i czasu, co prowadzi do rozwoju operacji jako jednolitego zjawiska. Jedność operacji osiąga się jednoosobowym dowodzeniem oraz ścisłym egzekwowaniem celów częściowych, zgodnych sz. celem zasadniczym.

2.5. A. Nieznamow (1911).

Cała wojna (...) jawi się nam w postaci oddzielnych skoków nacierającego do przodu, a broniącego do tyłu. Granicami tych skoków są zazwyczaj rubieże terenowe, do których słabszy przywiązuje swój opór. W czasie przerwy w walkach strony prowadzą przygotowania do nowej fazy działań. Takie okresy działań wraz z przygotowaniem do nich noszą nazwę operacji. (...) Logicznym zakończeniem operacji, do czego ona sama się skłania jest bitwa. Współczesna wojna nie może być rozstrzygnięta jedną bitwą generalną, ona rozpada się na cały szereg operacji, które związane są między sobą tzw. "linią operacyjną", tj. ideą planu wojny według celu i kierunku.

2.6. Przygotowanie operacji praktycznie składa się z następujących czynności: 1. Określenia celu operacji; 2. Sprecyzowanie pierwszego bliższego zadania na drodze do osiągnięcia tego celu i określenia sposobu osiągnięcia go; 3. Zabezpieczenia warunków ciągłości prowadzenia operacji w sensie stałego zaopatrzenia i bezpieczeństwa ze strony przeciwnika.

2.7. A. Swieczyn (1923).

Operacją nazywamy taki akt wojny w toku którego, wysiłek wojsk bez przerwy rozwija się na określonym obszarze TDW. W celu osiągnięcia pośredniego celu wojny. Operację stanowi konglomerat rozlicznych działań: opracowanie planu rozbudowa umocnień inżynieryjnych, marsze, walki (boje) w toku wykonywania okrążenia, przełamania frontu i likwidacji

nieprzyjacielskich wojsk lub odcięcia innych zgrupowań w celu opanowania lub utrzymania określonych rubieży (rejonów).

(...) Przebieg operacji zależy od pomyślnego wykonania pojedynczych zadań taktycznych, zaopatrzenia materiałowego niezbędnego do ciągłego prowadzenia operacji i osiągnięcia pośredniego celu wojny.

2.8. Pod pojęciem operacji w sztuce wojennej rozumiemy sumę różnorodnych działań prowadzonych w celu osiągnięcia jednego z wyznaczonych przez strategię celów. Kilka operacji połączonych w czasie i przestrzeni stanowi kampanię ... Marsz, walki i boje, odpoczynek, natarcie, obrona, rozpoznanie, ochrona, zabezpieczenie to przedsięwzięcia, które występują w różnej kolejności i stanowią treść współczesnej operacji.

2.9. Do końca XIX wieku operacja dzieliła się na dwie fazy: manewr mający postawić nasze wojska w najkorzystniejszym położeniu przed bitwą i samą bitwę. Jeśli poprzednio operacja dzieliła się na manewr i bitwę, to obecnie manewr rozdzielił się. Częściowo wykonywany jest przed bitwą, a część weszła w treść bitwy i służy grupowaniu oddzielnych walk dla osiągnięcia celu operacji. Manewr częściowo odszedł do operacyjnego rozwijania, a częściowo występuje między poszczególnymi walkami.

2.10. M. Tuchaczewski (1926).

Operacje sprowadza się do ześrodkowania niezbędnej ilości sił i wykonywania tymi siłami ciągłych i nieprzerwanych uderzeń na zgrupowanie przeciwnika rozlokowane na obszarze o dużej głębokości.

2.11. W. Siemionow (1961).

Współczesna operacja - to całokształt różnych działań bojowych, objętych jednym zamiarem i prowadzonych przez

związki operacyjne, jednego lub kilku rodzajów sił zbrojnych dla osiągnięcia celu operacyjnego lub strategicznego.

2.12. Pojęcie operacji wojskowej obejmuje okres działań bojowych związku operacyjnego jednego lub kilku rodzajów sił zbrojnych prowadzącego kilka jednoczesnych i kolejnych bitew oraz dużych walk, w wyniku których osiąga się określony cel operacyjny. Współczesna operacja jest procesem nadzwyczaj złożonym, składającym się z wielu bardzo różnorodnych, połączonych ogólnym zamiarem i wspólnym celem działań bojowych ze wszystkimi towarzyszącymi im poczynaniami przygotowawczymi.

2.13. A. Strokow (1967).

Operację stanowi ogół bitew i walk prowadzonych według jednolitego planu przez związki operacyjne jednego lub kilku rodzajów sił zbrojnych zmierzających do osiągnięcia celu operacyjnego lub strategicznego. Operacja powstała w ostatnich 30 latach XIX stulecia, a szczególnie w wojnach francusko-pruskiej 1870-1871, rosyjsko-tureckiej 1877-1878 oraz wojnach początku XX wieku (rosyjsko-japońskiej 1904-1905). W wojnach tych armie wojujących stron rozwijały się na froncie, którego długość wzrosła, a on sam rozpadał się na szereg ognisk walki, taktycznie nie związanych ze sobą. Zadanie rozbicia przeciwnika mogło być osiągnięte jedynie drogą przeprowadzenia szeregu walk i bitew przeprowadzonych jednocześnie lub w różnym czasie (17-24).

2.14. Sowietskaja wojennaja encyklopedija (1978).

Operacja, forma prowadzenia działań bojowych przez związki operacyjne (operacyjno-strategiczne) sił zbrojnych. Zespół zgranych i wzajemnie związanych co do celu, miejsca i czasu bitew, walk, uderzeń prowadzonych na TDW lub kierunku strategicznym (operacyjnym) według jednolitego zamiaru i planu dla realizacji zadań strategicznych, operacyjno-

-strategicznych lub operacyjnych.

3. Prusy, Niemcy

3.1. H.D. Bülow (1799).

Każde działanie wojsk skierowane przeciwko nieprzyjacielowi nazywa się operacją wojenną (kirgerische operation).

3.2. K. von der Goltz (1886).

Wszędzie można prześledzić znaczne obszary działań, które pozostają ze sobą w ścisłym związku, bardziej niż wydarzenia je poprzedzające i będące za nimi. Każda taka grupa działań składa się z szeregu przegrupowań, manewrów, bitew i nazywa się operacją.

3.3. S. von Schlichting (1898).

Operacja i bitewa nie stanowią już oddzielnych aktów jak pod Austerlitz, a także pod Pruską Iławą i Friedlandem. Działania bez przerwy przechodzą jedno w drugie, a taktyka czerpie siły z leżącej poza nią operacji. Odpowiednio do tego, decyzja dowódcy odnośnie organizacji bitwy, która stanowi jej ostatni akt (tj. operacji - podkr. H.H.), to uzgodnienie współdziałania różnych rodzajów wojsk.

3.4. Militar lexikon (1901).

Operacje - ogólnie wszystkie ruchy (przemieszczenia) wojsk, w szczególności takie ruchy i przemieszczenia strategiczne, które prowadzą do rozstrzygnięcia. Ze względu na przeznaczenie i rodzaj wyróżnia się operacje główne i pomocnicze, ofensywne i defensywne.

3.5. Der Grosse Brockhaus (1932).

Operacja - określona grupa działań wojskowych połączonych wspólnym celem. Cel działania jest ważniejszym elementem łączącym niż wydarzenia, jakie mają miejsce przed

i po podjęciu działań.

3.6. G. Blumentritt (1960).

Właściwie termin operacja oznacza ruchy i przemieszczenia wojsk, które prowadzą do zamierzonych działań bojowych. Przede wszystkim jednak termin operacja oznacza wielkie przemieszczenia na dużych obszarach, ze ściśle określonym celem. W rozszerzonym pojęciu operacja oznacza także działania bojowe wojsk stojące bliżej strategii.

3.7. A. Bornhauser (1960).

Operacje prowadzi się w celu urzeczywistnienia strategicznego zamiaru. Dla przeprowadzenia operacji potrzebne są decyzje o charakterze strategicznym. Przez pojęcie operacja należy rozumieć kierowanie siłami zbrojnymi, ich wykorzystanie przez wyższe dowództwa dla urzeczywistnienia zamiarów naczelnego dowództwa. Im bardziej będzie się ograniczać swobodę dowództw, tym większe będą wpływy taktyki.

4. Anglia

4.1. H.H.E. Lloyd (1770).

Wszelkie działania wojsk (ruch, manewr) na liniach operacyjnych łączących bazę operacyjną z obiektem działań nazywamy operacją.

5. Francja

5.1. A. Beaufre (1968).

W wojnie prowadzonej przy użyciu sił zbrojnych bitwa stanowi tylko zjawisko chwilowe, jej końcową fazę. Siły, które mają ze sobą walczyć, muszą się najpierw zbliżyć do siebie na odległość umożliwiającą prowadzenie walki. Przy tym starają się one oczywiście nawiązać walkę w jak najkorzystniejszych warunkach. Całokształt przygotowań i manewrów, które z tego wynikają nosi nazwę operacji.

6. Stany Zjednoczone

6.1. P.M. Morse, G.E. Kimbal (1956).

Operacja to działalność organizacyjna w dowolnej dziedzinie życia, kierowana i wykonywana według planu, która cechuje powtarzalność lub dokładniej - wielokrotność.

6.2. Field Manual No 100-5 Operations (1986).

Wielka operacja (major operational) obejmuje skoordynowane działania dużych sił w pojedynczej fazie kampanii lub w decydującej bitwie. Wielkie operacje decydują o przebiegu kampanii (...). Wielkie operacje lądowe planują grupy armii, a korpusy i dywizje je realizują.

SZTUKA OPERACYJNA I JEJ FUNKCJE

SZTUKA OPERACYJNA - dział sztuki wojennej obejmujący teorię i praktykę przygotowania i prowadzenia samodzielnych i wspólnych operacji przez związki operacyjne lub kilka związków taktycznych różnych rodzajów sił zbrojnych i wojsk zmierzające do osiągnięcia celów operacyjnych na TDW lub kierunku strategicznym.

FUNKCJE

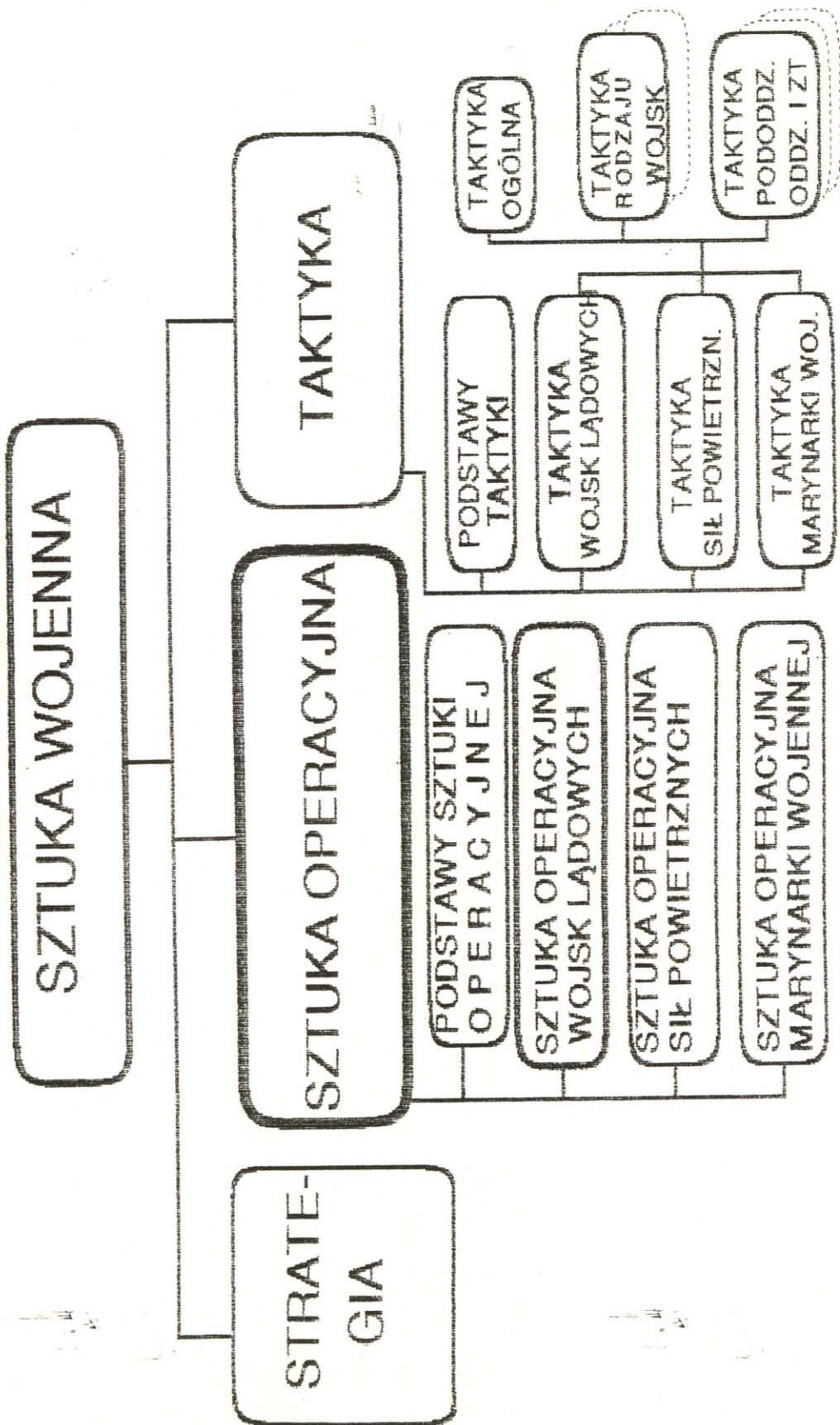
1. Jako nauka (teoria sztuki operacyjnej):
 - bada operacje wykrywając ich prawidłowości i na tej podstawie formuluje twierdzenia, hipotezy i zasady
 - Teoretyczny aspekt
 - wypracowuje na tej podstawie reguły praktycznego postępowania (działania) w zakresie zakresie przygotowania i prowadzenia operacji
2. Jako praktyka (aspekt praktyczny) wyrażający się w przygotowaniu i prowadzeniu operacji, co oznacza praktyczną działalność dowódców i sztabów związków operacyjnych (zarówno w czasie pokoju jak i wojny)
3. Jako przedmiot nauczania (aspekt dydaktyczny) w akademiach wojskowych i sztabach związków operacyjnych

Załącznik 3

SZTUKA OPERACYJNA A INNE DZIAŁY SZTUKI WOJENNEJ

1. PRZEDMIOT BADAŃ - OPERACJA
(STRATEGIA - kampania; TAKTYKA - walka)
2. SKALA DZIAŁAŃ - użycie i działania wyższych związków operacyjnych sił zbrojnych - korpusów, okręgów wojskowych, armii;
(STRATEGIA - użycie sił zbrojnych; TAKTYKA - pododdział -> związek taktyczny)
3. PODEJŚCIE W ROZWIĄZYWANIU PROBLEMÓW - punkt wyjścia stanowi cel i zadania, do których dobiera się siły i środki;
(STRATEGIA - cele strategiczne; TAKTYKA - posiadane siły i środki)
4. WEWNĘTRZNA STRUKTURA - uwzględnia odrębność rodzajów sił zbrojnych;
(STRATEGIA - jednolita; TAKTYKA - bardziej zróżnicowana)
5. FUNKCJONUJE W OKRESIE POKOJU - jako planowanie operacyjne związane z przygotowaniem pierwszych operacji początkowego okresu wojny.
(STRATEGIA - j.w.; TAKTYKA - w okresie wojny)

STRUKTURA SZTUKI WOJENNEJ



ZWIĄZKI I ZALEŻNOŚCI MIĘDZY DZIAŁAMI SZTUKI WOJENNEJ
SZTUKA WOJENNA

STRATEGIA

Określa kolejność operacji, cele oraz siły i środki

Ukierunkowuje sposoby przygotowania i prowadzenia operacji

SZTUKA OPERACYJNA

Określa kierunki rozwoju teorii walki

Stawia zadania taktyce, określa czas i miejsce prowadzenia walk oraz siły i środki walki

TAKTYKA

SZTUKA WOJENNA

WOJNA

DZIAŁANIA WOJENNE

ZBROJNE
DZIAŁANIA WOJENNE

NIEZBROJNE
DZIAŁANIA WOJENNE

WALKA (STARCIE)
ZBROJNA

PRZEMIESZCZENIE
WOJSK

POGOTOWIE
ZBROJNE

DZIAŁANIA
STRATEGICZNE

DZIAŁANIA
OPERACYJNE

DZIAŁANIA
TAKTYCZNE

OPERACJA STRATEGICZNA
BITWA STRATEGICZNA

OPERACJA
BITWA OPERACYJNA

WALKA
BÓJ

PRZEGRUPOWANIE STRATEGICZNE
POGOTOWIE STRATEGICZNE

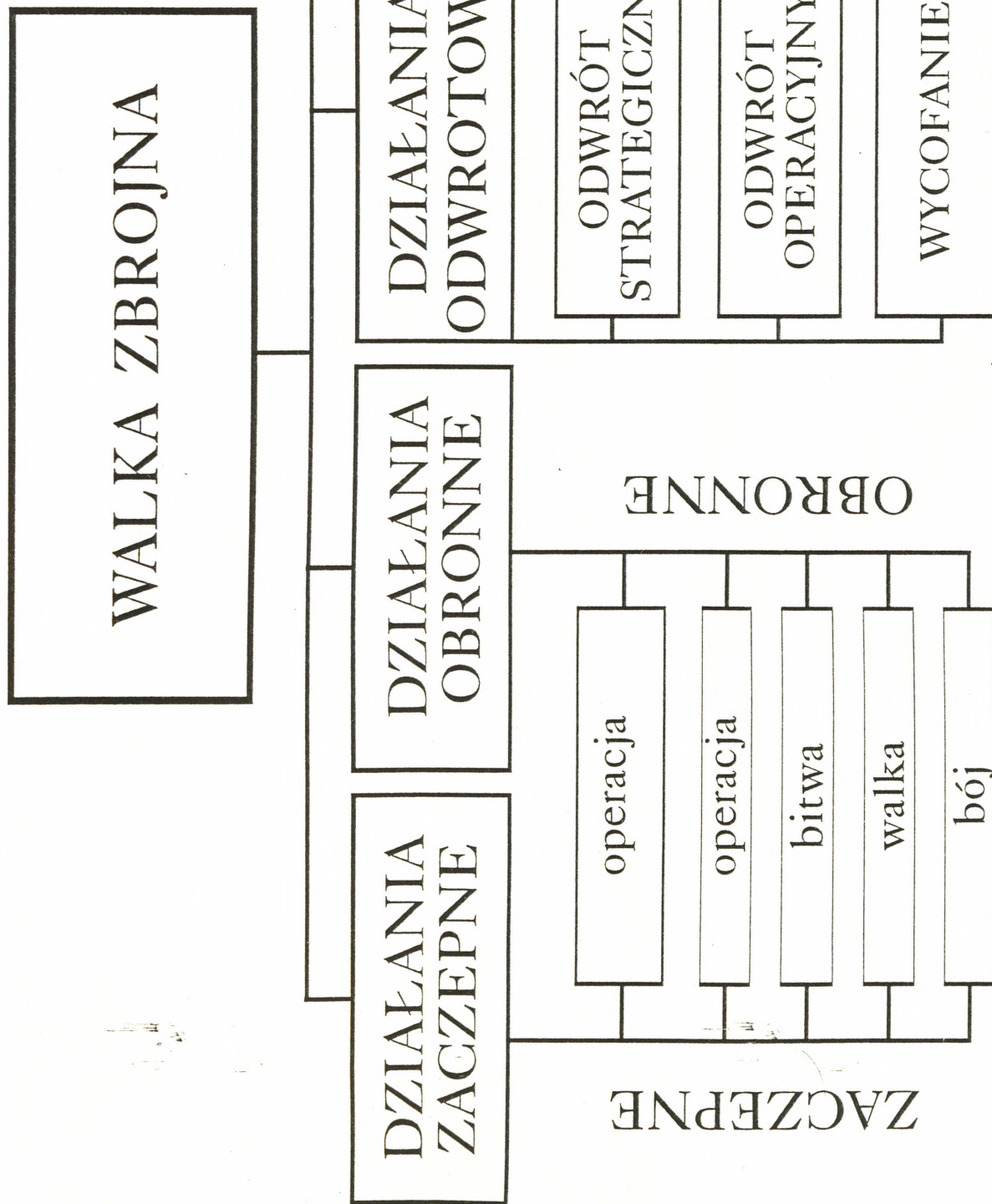
PRZEGRUPOWANIE OPERACYJNE
POGOTOWIE OPERACYJNE

MARSZE I PRZEWOZY
POGOTOWIE TAKTYCZNE

70

Wzrost

Przem. stacjonar. części podk.



Podział walki zbrojnej ze względu na cel i charakter działań

MODEL LEKKIEJ OPERACJI MANEWROWEJ

(o zmniejszonej intensywności ogniowej)

MAKSYMALIZACJA EFEKTÓW OPERACYJNYCH

- SZYBKOŚĆ LIKWIDACJI LOKALNEGO KONFLIKTU
- DŁUDOTRWAŁOŚĆ ZORGANIZOWANEJ WALKI ZBROJNEJ NA DUŻĄ SKALĘ

MINIMALIZACJA DESTRUKCYJNEGO WPŁYWU

DZIAŁAŃ ZBROJNYCH NA OTOCZENIE

- MINIMALIZACJA STRAT LUDNOŚCI CYWILNEJ
- MINIMALIZACJA ZNISZCZEN DOBR MATERIALNYCH I KULTUROWYCH

HARMONIA MIĘDZY CZYNNIKAMI RUCHU, OGNIA I INFORMACJI

- PRECYZYJNE RAŻENIE TYLKO OBIEKTÓW MILITARNYCH
- MANEWR OSNOWA OPERACJI
- INFORMACYJNA DESTRUKCJA SYSTEMÓW INFORMACYJNYCH PRZECIWNIKA

WYMAGANIA

